

BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ

BATI KLASİKLERİ

EMILE DURKHEIM

MESLEK AHLÂKI

(La Morale Professionnelle)

1987
BATI KLASIKLERİ

MESLEK AHLÂKI

(La Morale Professionnelle)

EMILE DURKHEIM

Çeviren :
Mehmet KARASAN

ÜÇÜNCÜ BASIŞ

DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL 1986

509

75

MİLLÎ EĞİTİM GENÇLİK ve SPOR BAKANLIĞI YAYINLARI : 509
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 75

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 30.1.1986 gün ve 631 sayılı kurul kararı ile bastırılması uygun görülmüş, Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nın 6.3.1986 gün ve 2265 sayılı emri ile 5000 adet basılmıştır.

MESLEK AHLÂKÎ

DURKHEIM'IN AHLÂK GÖRÜŞÜ

AHLÂK MESELESİ

Durkheim 1858 de doğmuştur. Genç yaşında Fransa'nın mağlûbiyetini görmüştür. 1879 da, *Yüksek Öğretmen Okulu*'na girdiği zaman, birçok yaşlıları gibi, o da Fransa'nın kalkınmasına çalışmak isteği ile dolu idi. Okul arkadaşlarının anlattığına göre, daha o zaman çevresinde bir gurup toplamaya başlamış, gelecek çalışmalarının plânını çizmiş ve iş arkadaşlarını seçmişti. Onca mağlûbiyetin sebepleri maddi olmaktan ziyade mânevi veya ahlâki idi. Fransa'nın her şeyden ziyade mânevi ve ahlâki bir kalkınmaya ihtiyacı vardı. Bunun için de mânevi ilimlerde bir inkılâp yapmak, onlara da müspet ilmin şeklini vermek, mânevi şeyleri de, başka şeyler gibi, müspet metotla incelemek gerekiyordu. Bu da ancak, Auguste Comte'tan beri ilim yolunda çabalamakta devam eden mânevi hâdiseler ilmi sosyolojisinin yeniden tam olarak kurulmasıyle mümkün olabilirdi.

İşte böylece Durkheim, 1882 de felsefe-agrejesi olarak *Okul*'dan ayrıldığı zaman, yeni bir metotla ortaya çıkacak sosyoloji ilminin,

1789 dan beri sürüp gelen çeşitli buhranları, bunların da başlıcası olarak gördüğü ahlâk buhranını anlamak ve karşılamakta oynayabileceği önemli rol hakkında kesin bir fikir sahibi idi. İlk yazısı «*Müspet Ahlâk İlmi*» üzerine bir makale idi. Bordeaux Üniversitesinde verdiği derslerin temelini ahlâk meselesi teşkil ediyordu. Sonra 1902 den 1917 ye, yani ölümüne kadar Sorbon'da verdiği dersler ile sosyoloji tarihinde devir yaratan eserleri hep aynı meseleyi, ahlâk meselesini incelemek ve çözümlemek emekleri ile doludur.

Nitekim yakın çalışma arkadaşları Célestin Bouglé¹ ile Paul Fauconnet,² ölümünden sonra yayımlanan eserlerine yazdıkları önsözlerde onun bu ahlâkçı yönünü belirtmişlerdir. Marcel Mauss'a göre, ahlâk, Durkheim'in "hayatının gayesi", "düşüncesinin temeli" idi. Durkheim üzerine, bir sıra enteresan incelemeler yayımlıyan, Georges Gurvitch de, bu nokta üzerinde ısrarla duruyor: "Ahlâk meselesi Durkheim'in temelli endişelerinden biri idi. Devrimizin korkunç ahlâk buhranına bir çare ve bir çözüm şekli bulmak için bir devir yaratan ve yaratmaya lâyık olan geniş sosyolojik araştırmalara girişmiştir. Bu araştırmalar onu gerçekte ahlâk meselesinin çözümünden daha önemli sonuçlara götürmüştür. Bu bakımdan Durkheim, tıpkı Kristof Kolomb gibi,

¹ Durkheim, Sociologie et philosophie. Önsöz.

² Education Morale. Önsöz.

Hind yolunu aramaya çıkmış, Amerika'yı bulmuştur."¹ diyor.

Durkheim'in, 1893 te yayımladığı en önemli eseri "*İçtimai İş Bölümü*" şu sözlerle başlıyor: "Bu kitap her şeyden önce ahlâk hayatı olaylarını müspet ilimlerin metodu ile incelemek için bir emektir." "Bizim istediğimiz ahlâkı ilimden çıkarmak değil, ahlâkın ilmini yapmaktır. Bu ise tamamiyle başka bir şeydir."² Şu sözlerle de sona eriyordu: "Pek haklı olarak deniliyor ki ahlâk bir buhran geçiriyor. Az zaman içinde cemiyetlerimizin yapısında derin değişmeler olmuştur. İmanımız sarsılmıştır, geleneğin saltanatı yıkılmıştır. Fert muhakemesi cemiyet muhakemesini aşmıştır. Hastalığın çaresi, cemiyet durumunun bugünkü şartlarını artık karşılamayan, ve ancak suni ve zâhirî bir ömür sürebilecek olan âdet ve hareketleri yeniden canlandırmak değildir. Başlıca iş, bu hastalığı, anomaliyi, durdurmak, birbirine aykırı âdetlerle, birbiriyle çarpışan uzuvları ahenkli olarak çalıştırmak vasıtalarını bulmaktır. O halde, hastalığımız, sanıldığı gibi, fikrî bir hastalık değildir. Onun daha derin sebepleri vardır. Eğer bugün bir hastalıktan ıstırap çekiyorsak, bunun sebebi, bugüne kadar tatbik ettiğimiz ahlâkı hangi nazari mefhum üzerine dayamak gerektiğini bilmememiz değil, fakat bu ahlâkın, bazı kısımlarında, çaresizce sarsılması, ve bize gerekli

¹ Essais de Sociologie. Sayfa 279.

² Division du Travail Social. Birinci kısmın ön-sözü.

olan ahlâkın da henüz kurulmamış olmasıdır. Böylece bugün birinci vazifemiz kendimize bir ahlâk edinmektir.”¹

İş Bölümü’nden birkaç yıl sonra kaleme aldığı *İntihar*’da da, esas yine ahlâk meselesidir. İntiharlar, içinde bulunduğumuz ahlâk düşüklüğünün objektif, barometrik ifadesidir. “Elliyıldan az bir zamanda, memleketine göre, intiharlar, üç, dört, hattâ beş misli artmıştır. O halde bu yüzyıl boyunca (XIX. yüzyıl) intihar teşebbüslerinin bu şekilde artabilmesi için, cemiyet yapısının derinden değişmiş olması lâzımdır. İmdi, bu kadar tehlikeli ve hızlı bir değişmenin marazi olmaması imkânsızdır; çünkü bir cemiyetin yapısı bu kadar süratle değişemez.”² “Tutulduğumuz hastalık büyük bir iktisat sefaletinin değil, kaygı verici bir ahlâk sefaletinin delilidir.”³ “Bu tarzda gözümüzün önüne serilen bu ahlâki karakter bozukluğu, cemiyet yapımızın derin bir bozukluğunu göstermektedir. Birini iyi etmek için, ötekini düzeltmek zaruridir.”⁴ “İntiharın anormal olarak ilerlemeleriyle çağdaş cemiyetlerin tutulduğu umumi hastalık aynı sebeplerden ileri gelmektedir. Kendi isteğiyle ölenlerin istisnai derecede yüksek sayısı, medeni cemiyetlerin muztarip olduğu derin bir hastalığı göstermekte, ağır-

¹ Aynı eser. Netice, sayfa 459 - 469.

² Le Suicide, sayfa 422.

³ Aynı eser » 445.

⁴ Aynı eser » 446.

lığını belirtmekte, hattâ ölçüsünü bile vermektedir."¹

1900 de ders olarak kaleme aldığı halde, ancak son zamanlarda, 1937 de yayımlanan *Meslek Ahlâkı*'nda, ahlâk meselesini iktisat bakımından ele almakta, yine aynı neticelere varmaktadır: "Bir cemiyet müessesesi (ekonomi) bir ahlâk disiplini olmaksızın yaşayamaz. Çünkü aksi halde ortada ancak biribiriyle çarpışan fert iştiha-ları kalır. Avrupa cemiyetlerinin bugün muhtarip olduğu buhran işte buradan geliyor. Ekonomik hayat iki yüz yıldan beri görülmedik bir gelişmeye kavuşmuştur. Şimdiye kadar hor görülmüş, aşağı sınıfların eline bırakılmış, ikinci sırada bir yer işgal etmişken, şimdi birinci sıraya yükselmiştir... Cemiyet hayatının bütününde böyle bir yer tutan bir faaliyet kendine mahsus bir ahlâk düzeninden mahrum kalamaz. İnsanlar arasında barış ve düzen tamamiyle maddi illetlerden, hattâ pek ileri bile olsa, kör bir mihanikiyetten, otomatik olarak doğamaz. Bu bir ahlâk işidir". "Ekonomik hayatın bu şekilde ahlâk dışında kalması, kamu hayatı için bir tehlike teşkil etmektedir. Ekonomik fonksiyonlar millet kuvvetlerinin büyük bir bölümünü kendine çekmektedir. Birçok fertlerin hayatı ticaret ve sanat muhitlerinde geçiyor. Dolayısıyla de hayatlarının büyük bir kısmı her türlü ahlâk faaliyetinin dışında geçiyor. Böyle-

¹ Aynı eser, sayfa 450.

bir durumun büyük bir ahlâk düşkünlüğü kaynağı olmaması imkânsızdır.”¹

1902 de *İş Bölümü*’nün ikinci baskısına eklediği yeni bir önsözde meslek ahlâkı üzerine derslerinin bir özetini veriyor. Diyor ki: “Bu kitapta (İş Bölümü) birçok defalar ekonomik hayatın içinde bulunduğu hukuki ve ahlâki kanunsuzluk ve kaidesizlik durumu üzerinde ısrar ediyoruz. Ekonomik fonksiyonlar alanında meslek ahlâkı gerçekten pek iptidai bir durumda bulunuyor. Başarı en ayıp hareketleri bile bağışlatıyor. Mubah olanla yasak olan, doğru olanla doğru olmayan arasında sabit bir sınır yoktur. Bu sınırların keyfî arzularına göre yer değiştirmektedir. Bu kadar belirsiz ve bu kadar gevşek bir ahlâk, bir disiplin kuramaz. Bundan da şu çıkıyor ki, kolektif hayatın bütün bu alanı, büyük bir bölümünde, kanun ve âdetin düzenleyici tesirinden dışarda kalıyor.” “Böyle bir anarşinin marazi bir hâdise olduğu apaçıktır. Çünkü, o, cemiyetin asıl gayesine karşı gelmektedir. Bu gaye de, kuvvetlinin dayandığı fizik kanununu daha yüksek bir kanuna bağlı kılarak, insanlar arasındaki savaş kaldırmak, veyahut, hiç olmazsa, yumuşatmaktır.” Böylece her türlü ekonomik disiplinin eksikliği, tesirlerini ekonomik hayatın ötesine de yaymaktan, dolayısıyla umumi ahlâkta bir düşkünlük yaratmaktan uzak kalamaz.”¹

¹ Meslek Ahlâkı (Morale Professionnelle) - Birinci Bölüm.

1902-1903 te sadece ders olarak yazdığı halde, başka birtakım eserleri gibi, ölümünden sonra, dostları tarafından kitap halinde yayımlanan, *Ahlâk Terbiyesi* adlı eserinin önsözünde terbiyedeki anarşinin ahlâktaki anarşiden geldiğini belirterek diyor ki: "Okullarımızda çocuklarımıza tamamiyle lâyük bir ahlâk terbiyesi vermeye karar verdik. Bundan, kitabı dinlerin dayandığı prensiplerin yardımı olmaksızın, ancak yalnız aklıla ispat edilen fikirler, duygular ve hareketlere dayanan, bir kelime ile tamamiyle rasyonalist bir terbiye anlamak gerektir. İmdi bu kadar önemli bir yenilik kökleşmiş fikirleri sarsmaksızın, edinilmiş alışkanlıkları bozmaksızın, birtakım yeni meseleler ortaya çıkarmaksızın meydana gelemez. Şüphesiz terbiye birkaç yıl önce birdenbire böyle bir şekil almış olsaydı, bu kadar âni bir değişmenin şeylerin tabiatına uyup uymadığından şüphe edilebilirdi. Fakat bu, gerçekte, kaynakları tarihin kaynaklarına kadar yükselen, devamlı bir gelişmenin neticesidir. Yüz yıllar var ki terbiye lâikleşiyor. Arasıra, iptidai milletlerin ahlâkı olmadığını söyleyenler olmuştur. Bu tarihî bir hatadır. Ahlâksız millet yoktur. Fakat iptidai cemiyetlerin ahlâkı bizim ahlâkımız değildir. Onların ahlâkını belirten özellik, tamamiyle dinî oluşudur. Dinî demekten maksadım şudur: ahlâklarında sayısı en çok, en önemli vazifeler insanın insana karşı vazifeleri değil, insanın tanrılara karşı vazifeleridir.

¹ Division du Travail Social, ikinci baskı, önsöz.

Esas mükellefiyetler hemcinsine saygı göstermek, yardım etmek değil, buyurulan âyinleri tamıtına yerine getirmek, tanrılara olan borcu ödemek, hattâ gerekirse onların uğruna hayatını bile feda etmektir. İnsani ahlâka gelince, o pek ufak sayıda birkaç ilkedен ibarettir. Bunlara saygısızlık da pek hafifçe cezalandırılır. Onlar sadece ahlâkın eşiğindedir. Yunanistan'da bile, adam öldürme, suçlar sırasında, ağır dinsizlik ve küfür suçları yanında pek aşağı bir yer alıyordu. Bu şartlar altında ahlâk terbiyesi, ahlâkın kendisi gibi, tamamiyle dinî olmak zorunda idi. Fakat hâdiseler yavaş yavaş değişiyor. İnsani vazifeler çoğalıyor, belli şekil alıyor, ilk plâna geçiyor. Öteki vazifeler ise, tersine, silinmeye başlıyor. Bu neticeye varışta hristiyanlığın büyük tesiri olduğu söylenebilir. Hristiyanlık tamamiyle insani bir dindir. Çünkü dinin Tanrısı, insanın kurtuluşu için ölmüştür. Hristiyanlıkta insanın Tanrıya karşı başlıca vazifesi, insanlara karşı insanlık vazifelerini yerine getirmektir. Şüphesiz Tanrı ahlâкта önemli bir rol oynamakta devam ediyor, ahlâka saygıyı, saygısızlığı ise cezalandırmayı sağlıyor. Ahlâka saldırma, ona saldırma oluyor. Fakat bununla beraber o ahlâkın sadece bekçisidir. Ahlâk disiplini onun için değil, insan için kurulmuştur. O ancak bu disiplini daha tesirli kılmak için işe karışır.¹

Durkheim protestanlık ve onun ardınca is--

¹ Ahlâk Terbiyesi (Education Morale) Önsöz.

piritüalist felsefe ile ahlâkın muhtarlığını kazandığını, hemen bütün filozofların her türlü dinî anlayıştan müstakil bir ahlâk kurulabileceğine inandıklarını, böylece başlangıçta din ile ahlâkı birbirine bağlayan bağların gittikçe gevşediğini, dolayısıyla lâyük ahlâk terbiyesinin tarihin gidişine uygun olduğunu belirttikten sonra, diyor ki: "Girişilen iş, mümkün ve zaruri olmakla beraber güçsüz değildir". Terbiyeyi lâyikleştirmek, rasyonalize etmek için, lâyük olmıyanı atmak kâfi değildir. Çünkü din ile ahlâk, tarih boyunca öyle birbirine karışmıştır ki, "ahlâkı ve ahlâk terbiyesini rasyonalize etmek maksadı ile, yerine bir şey koymaksızın, ahlâk disiplininden dinî olan her şeyi atmakla yetinecek olursak, o zaman asıl ahlâk unsurlarını atmak tehlikesiyle karşılaşabiliriz. O zaman da rasyonel ahlâk adı altında fakir ve renksiz bir ahlâk elimizde kalır". Bu tehlikeyi önlemek için, "bu kadar uzun zaman en esaslı ahlâk fikirlerine taşıtlık eden dinî kavramların rasyonel karşılıklarını bulmak lâzımdır". "Fakat bu da kâfi değildir. Yalnız ahlâkın rasyonelleşirken, kurucu unsurlarından bazılarını kaybetmemesine dikkat etmek kâfi değildir, aynı zamanda, lâyikleşirken, yeni unsurlarla zenginleşmesi de lâzımdır. Yeni ahlâk temayülleri ortaya çıkmadan, ruhlarda daha büyük bir adalet susuzluğu canlanmadan, kamu vicdanı birtakım istiyaklarla işlenmeden, ahlâk terbiyesinin daha büyük bir rasyonalite yolunda ilerlemesi mümkün değildir. Bir cemiyetin yaşayabilmesi için, önünde, yöneleceği bir ahlâk

ideali bulunmalıdır. O cemiyetin yapacak bir şeyi, gerçekleştirecek biraz iyilik, insanlığın ahlâk hazinesine katacak orijinal bir yardımı olmalıdır. Haylazlık, kişiler gibi, topluluklar için de kötü örnektir. Bir cemiyetin ahlâk kuvvetleri kullanılmaz olarak kalırsa, görülecek bir işe girişmezlerse, ahlâk yolundan sapar, marazlı ve zararlı olurlar."¹

Böylece ahlâk lâayikleştikçe daha insani, daha rasyonel, dolayısıyla daha külli bir şekil almaya doğru gidiyor. Fakat dinden ayrılması, dinî şeklini kaybetmesine sebeb oluyor, bu da onun zayıf yanını teşkil ediyor. Çünkü lâayik ahlâk ancak bir din olarak ortaya çıktığı zaman kuvvetli bir ahlâk olacaktır. Bu bakımdan eskiden ahlâkımız din iken, gelecekte dinimiz ahlâk olacaktır. Bugünkü ahlâk buhranı işte bu geçit noktası üzerinde durmamızdan ileri geliyor.

1912 de yayımladığı *Din Hayatının İptidai Şekilleri*, hemen bütün büyük cemiyet müesseselerinin (ilim, teknik, ahlâk, hukuk) dinden doğduğunu göstererek, din kuvvetlerinin, insan kuvvetleri, ahlâk kuvvetleri olduğunu belirttikten sonra, diyor ki: "Bugün bir geçit ve ahlâk fakirliği devri yaşıyoruz. Geçmişin büyük şeyleri, atalarımızı heyecanlandıran şeyler, artık bize aynı şevki vermiyor. Çünkü onlar artık günlük hayatın bayağı şeyleri olmuş, yahut da bugünkü emellerimize karşılık vermez hale gelmişlerdir. Bunların yerlerini

¹ Ahlâk Terbiyesi (Education Morale). Önsöz.

tutacak bir şey de yapılmamıştır. Efendilere kölelerine iyi muamele etmesini buyuran hristiyanlık prensipleri artık bizi heyecanlandırmıyor. Öte yandan hristiyanlığın eşitlik ve insanlar arasında kardeşlik üzerine verdiği fikirler de bugün bize haksız eşitsizliklerle dolu görünüyor. Fakirlere karşı merhametini biraz plâtonik buluyoruz. Daha tesirli bir merhamet istiyoruz. Fakat bu merhametin nasıl olması gerektiğini ve hâdiselerde nasıl gerçekleşebileceğini henüz açıkça görmüyoruz. Sözün kısası, eski tanrılar kocuyor ve ölüyor. Başkaları da henüz dünyaya gelmemiştir. Fakat bu kararsızlık ve kargaşalık hali sonsuzca devam edemez. Bir gün gelecek cemiyetlerimiz, yeniden yaratıcı heyecan anları yaşıyacaktır. Bir zaman için insanlığa yol gösterecek yeni idealler ortaya çıkacaktır. Yeni formüller belirecektir. Ölmez inciller yoktur. İnsanlığın gelecekte yeni inciller tasarlamaya gücsüz olduğuna inanmak için ortada bir sebep yoktur.”¹

Böylece görüyoruz ki, cemiyet meselelerini hangi yönden ele alırsak alalım, hep bir ahlâk meselesi, bir ahlâk buhranı karşısında bulunuyoruz. O halde bugün sosyolog için esas mesele buna bir çare, bir çözüm şekli bulmak olmalıdır.

AHLÂK MESELESİNİ İNCELEMEDE METOT

Durkheim'a göre, meselenin çözümü için bi-

¹ Din Hayatının İptidai Şekilleri: (Formes Élémentaires de la Vie Religieuse). Netice, sayfa 609-611.

ricik yol "ahlâk hayatı vakıalarını müspet ilimlerin metodu ile incelemektir. Bundan maksat ahlâkı ilimden çıkarmak değildir. Fakat ahlâkın ilmini yapmaktır. Bu ise tamamiyle başka şeydir."¹ Bu ahlâk ilmi de, öteki ilimler gibi, "ahlâk vakıalarını müşahede, tasvir, tasnif etmek, ve onları açıklayan kanunları araştırmakla"² uğraşacaktır. Böylece, "bütün bir ilmi kurmakla işe başlamak lâzımdır. Bu ilim ahlâk hâdiselerini sınıflandırdıktan sonra, bu şekilde teşkil edilen tiplerden her birinin bağlı olduğu şartları arıyacak, oynadığı rolü tâyin edecektir, yani bir müspet ahlâk ilmi kurulacaktır."³ O halde, ahlâk ilminin ilk işi ahlâk hâdiselerini müşahede etmektir, yani, onları başka hâdiselerden ayıran, yalnız kendilerine ait olan ve onlara ahlâki adının verilmesini gerektiren özellikleri görmek, belirtmektir. Sonra, onları sınıflandırmaktır, yani, onları ahlâki kılan genel özelliklerinden başka, özel özelliklerine göre guruplaştırmak, çeşitli ahlâk şekillerini göstermektir. Daha sonra da, genel özellikleri ile görülen ve beliren olayları izah etmek, açıklamaktır, yani olayları meydana getiren sebepleri, onların cemiyet içinde gördüğü işleri, fonksiyonları bulmak, bir kelime ile olayları idare eden kanunları aramaktır.

¹ Division du Travail Social. Önsöz I.

² İctimai İş Bölümü. Birinci Baskının Önsözü.

³ Division du Travail Social. Birinci baskıya giriş, 20.

Şüphesiz, her ilim gibi, müspet ahlâk ilminin de başlıca iki işi olayları görmek ve açıklamaktır. Fakat bununla yetinmek, işi yarı yolda bırakmak olur. "Her şeyden önce gerçekliği incelemek istememizden, onu düzeltmek, onarmak istemediğimiz sonucu çıkmaz. Öyle sanıyoruz ki, araştırmalarımızın sadece nazari bir faydası olsaydı, araştırmalarımız bir saatlik bir emeğe bile değmezdi. Eğer teorik meseleleri pratik meselelerden dik-katle ayırıyorsak, bundan maksadımız sonuncuları ihmal etmek değildir. Aksine onları daha iyi halledebilecek bir durumda bulunmaktadır. İlim bize hareketimizi yöneltmek zorunda olduğumuz yönü bulmaya, kendisine doğru belirsizce yöneldiğimiz ideali belirtmeye yardım edebilir."¹ Çünkü "in-sanlarla münasebetlerimizi düzenlemek için, şey-lerle münasebetlerimizi düzenlemek için kullandığımız vasıtalarından başkasına başvurmamız zarurî değildir. Metodik olarak kullanılan düşünce, her iki halde de kâfidir. İlimle ahlâkı barıştıran ahlâk ilmidir. Çünkü o bize ahlâk gerçekliğini saymayı öğrettiği gibi, onu onarmak vasıtalarını da verir."² "Gerçekten fertler gibi, cemiyetler için de sağlık iyidir ve arzu edilir şeydir. Aksine hastalık ise kötüdür ve sakınılmak gereken şeydir. O halde çeşitli cemiyet vakıalarında sağlığı hastalıktan ilmi olarak ayırdetmek imkânını veren objektif bir miyar bulacak olursak, ilim kendi metoduna sadık

¹ Aynı eser. Önsöz.

² Aynı eser. Önsöz.

kalmakla beraber pratiği aydınlatacak halde olacaktır.”¹ Böylece ahlâk ilmi ahlâk vakıalarını müşahede ve izah etmekle yetinmiyerek, onlar hakkında hüküm de verebilecektir. “Bu şartlar altında düşüncenin işde faydasız olduğunu söylemeye hakkımız yoktur. İlimle sanat arasında artık bir uçurum yoktur. Birinden ötekine atlamadan geçilebilir. Gerçekte ilim ancak sanat yoluyla vakıalara inebilirse de, sanat da ilmin devamından başka bir şey değildir.”² Böylece müspet ahlâk ilmi klâsik ahlâk felsefesi gibi başlıca iki bölüme ayrılıyor: teorik ve pratik ahlâk. Teorik ahlâk, ahlâk vakıalarını müşahede ve izah edecek; pratik ahlâk da ahlâk vakıaları üzerine hükümler verecektir. Nazari ilimden pratik neticeler çıkaracaktır. Kısacası ahlâkı incelemek başlıca üç bölüme ayrılacaktır; onlar da müşahede (görme), izah (açıklama), hüküm (netice çıkarma) olacaktır.

AHLÂK VAKIALARINI MÜŞAHEDE

Hâdiseleri müşahede veya görme, pek tabîi ve herkesin her zaman yaptığı bir iş ise de, ilim müşahedesi, verimli olabilmek için, güç birtakım şartların yerine gelmesini gerektirir. Bütün ilimler için gerekli olan bu şartlar, ahlâk ilmi için daha da gereklidir. Çünkü, ilkin, ahlâk hâdiseleri, ötekilerden daha giriftir, dolayısıyla, doğru bir müşahede daha zordur. Sonra ahlâk ilmi de, Durk-

¹ Règles de la Méthode Sociologique, 61.

² Aynı eser. 62.

heim'in kurmak istediği bir ilimdir, dolayısıyla metodu henüz kurulmuş ve kökleşmiş değildir. Fakat, ahlâk düşüncesi ve onu sistemleştiren ahlâk felsefesi, pek eskidir. Onun için, ahlâkçının ilkin onlardan sıyrılması, sonra da, başka ilimlerin tatbik ettiği müşahede metoduyla hâdiseleri incelemesi lâzımdır. Nitekim, "ahlâk, ilim konusu olmadan önce, düşünce ahlâkla uğraşmıştır. Ahlâk hayatı vakalarının başlıcalarını böylece belli bir tarzda kavramaya ve açıklamaya alışmış bulunuyoruz. Halbuki bu tarzın ilimle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü tesadüfle ve metotsuz kurulmuştur. Eğer bu hazır hükümlerden kurtulmazsak, gelecek incelemeleri kavrayamayacağımız pek açıktır. İlim her yerde olduğu gibi burada da tam bir düşünce serbestliği ister. Uzun bir alışkanlık sonunda düşüncemizde yerleşen birtakım görmek ve hüküm vermek tarzlarından sıyrılmamız lâzımdır. Metotlu şüphe disiplinine adanmış uymamız lâzımdır. Fakat yalnız bu kâfi değildir. Bundan başka, incelediğimiz hâdiseleri Descartes'in sözünce, ilmi olan yanlardan görmek, yani onlarda objektif bir unsur bulmak lâzımdır. Asıl güç olan da budur."¹

O halde, ahlâk hâdiselerini müşahede de sosyolojik hâdiselerin müşahedesinde gerekli olan şu temel kaideleri göz önünde tutmak lâzımdır:

1) "Bu kaidelerin birincisi ve başlıcası, sosyolojik olayları şeyler olarak gözden geçirmektir."²

¹ Division du Travail Social. Önsöz VII.

² Sosyolojik Metodun Kuralları, (Règles de la Méthode Sociologique) 20.

Birçok tartışmalara yol açan bu kaidenin maksadı açıktır. Cemiyet hâdiselerini, onları tasavvur eden şuurlu varlıklardan ayrı olarak, kendiliklerinde gözden geçirmek lâzımdır. Onları, dış şeyler gibi, dıştan, dış özellikleriyle incelemek lâzımdır. Çünkü onlar bize şeyler olarak ancak bu özellikleriyle görünürler.

2) "İkinci kaide bütün peşin hükümleri, önceden edinilmiş fikirleri sistematik olarak atmaktır."¹

3) "Üçüncü kaide de herhangi bir cemiyet vakıaları gurupunu araştırmaya giriştiğimiz zaman, onları ferdî görünüşlerinden ayrı olarak görüldükleri bir yandan görmeye çalışmaktır."²

Peşin hükümlerden sıyrılmak, ahlâk hâdiselerini şeyleri inceler gibi incelemek, incelemeye de en objektif, araştırmaya en elverişli yollarından başlamak, işte ahlâk vakıalarını müşahedede göz önünde tutulacak kaideler. Fakat iş onları söylemekte değil uygulamaktadır.

Gerçekten umumiyetle ahlâkçıların meseleyi nasıl çözümlediğini biliyoruz. Onlar şu prensipten hareket ediyorlar: içimizden her birimiz ahlâkın bütün esasını kendi benliğinde taşımaktadır. Bu takdirde onu bir bakışta bulmak için yeter bir dikkatle kendi içimize bakmak kâfidir. Böylece ahlâkçı kendini sorguya çeker, şuurunda az çok açıkça sezdiği kavramlar arasında şunu veya bunu

¹ Aynı eser 40.

² Aynı eser 57.

yakalar, onu ahlâkın temel kavramı olarak görür. Bazılarına göre bu, fayda kavramıdır. Bazılarına göre kemal, olgunluk; bazılarına göre de insan haysiyeti kavramıdır."¹ Bazılarına göre ise bu fikir tarih boyunca yavaş yavaş teşekkül eder. Fakat hepsine göre, rasyonalistler gibi amprislere göre de, bu fikir ahlâкта gerçekten gerçek olan şeydir. Ahlâk ve hukuk kaideleri ise bunun hususi hallere tatbikından başka bir şey değildir. Böylece ahlâkın ortaya attığı bütün meseleler şeylerle değil, fikirlerle ilgilidir. Bilinmesi gereken hukuk fikrinin, ahlâk fikrinin neden ibaret olduğudur. Yoksa kendiliğinden alınan ahlâkın ve hukukun mahiyeti ne olduğu değildir."² Bütün bu görüşlerin eksikliği şeylerden değil, fikirlerden hareket etmeleridir. Fikirleri şeylerin müşahedesi üzerine kuracak yerde, şeyleri fikirlere göre kavramaktadır. Bunun için de ne kadar fikir varsa, o kadar da ahlâk görüşü vardır. Dolayısıyla de, hiçbir objektif temele dayanmayan keyfî ve subjektif görüşlerdir. Bunlar üzerine ilim kurulamaz. O halde ahlâk üzerine daha önce edinilen bütün bu fikirleri bir yana bırakarak ahlâkı bir vakıa olarak müşahade etmek ve gerçekte onun hakkında ne bildiğimizi görmek lâzımdır. Bunun için de bu ilme konu olan vakıaları, yani ahlâk vakıalarını tıpkı bir biolojistin biyolojik vakıaları göze görünen karakterleriyle tanıdığı gibi dış ve gözle görülen bir alâmetle, özellikle, belirtmek lâzımdır.

¹ Education Morale, 24.

² Règles de la Methode Sociologique, 30.

“İlk olarak apaçıktır ki ahlâk hâdiseleri birtakım hareket kaideleridir. Fakat böyle birçok hâdiseler vardır ki ahlâkla ilgili değildir. Meselâ birtakım kaideler vardır ki hekime şu veya bu hastalığın tedavisinde takibedeceği hareket tarzını gösterir. Bir takımları da fabrikacıya, tüccara, sanatkâra, işlerini başarmak için ne tarzda hareket etmeleri gerektiğini öğretir. Halbuki bunlar ahlâk kaideleri değildir. Ahlâk kaideleri onlardan şu iki çizgi ile ayrılır:

1 — Bir fiil, mahiyeti gereğince, bir ahlâk kaidesine uymak zorunda olduğu halde, ahlâk kaidesine uymadığı zaman, bundan haberdar olan cemiyet, uymazlığın önüne geçmek için, işe karışır. Failine karşı tesirli şekilde harekete geçer. Meselâ, bir adam öldüren veya bir hırsızlık işliyen biri, maddi bir cezaya çarpılır. Şeref ve haysiyet kanunlarına aykırı hareket eden bir kimse, kamunun nefretine uğrar. Hür rızasıyla girdiği taahhütleri yerine getirmiyen bir adam işlediği zararı ödemek zorundadır, vesaire. Halbuki başka hareket kaideleri bozulduğu zaman, aynı hâdise meydana gelmez.

2) Bu cemiyet tepkisi, gerçek bir zaruretle, kaideyi bozan fiilin hemen peşinden gelir. Hattâ bazan en ufak şekillerine kadar önceden tâyin edilmiş ve kararlaştırılmıştır. Herkes, fiil salâhiyetli mahkemeler veya kamu oyu tarafından kaideye aykırı olarak tanındığı zaman, ne olacağını bilir. Yerine göre cezalandırmak yahut işleneni onarmak yahut da bütün bu neticeleri aynı za-

manda elde etmek için fail üzerine maddi veya mânevi bir *tazyik* icra edilir. Cemiyetin kaideyi bozan fail üzerine önceden kararlaştırılmış bu tepkisi bir *müeyyide* denilen şeyi meydana getirir. Bu da bizim aradığımız kıstasdır. *Her ahlâk kaidesi müeyyideli bir hareket kaidesidir,*"¹

Ahlâk hâdisesini hukuk hâdisesinden pek ayırdetmiyen bu görüş Durkheim'in en çok bağlandığı bir anlayıştır. Nitekim *Meslek Ahlâkı*'nda birini öteki için almakta bir beis görmüyor. "Ahlâk ve hukuk kaideleri - ki biz bunlara kısaca ahlâk kaideleri diyoruz - müeyyideli tavır ve hareket kaideleridir. Hiçbir insan olayı bu özelliği göstermez. Müeyyide tarif ettiğimiz gibi insanın yaptığı işin sadece kendiliğinden doğurduğu bir sonuç değildir. O, işin daha önce kurulmuş bir tavır ve hareket kaidesine uygun veya aykırı olmasından doğan bir sonuçtur. Hırsızlık ceza görür. Bu ceza bir müeyyidedir. Fakat ceza işin şöyle veya böyle maddî bir iş olmasından gelmez. Hırsızlığın, yani başkasının malına tecavüzün yasak olmasından doğar. Hırsızlık ceza görür, çünkü yasaktır. Mülkiyet anlayışı bizimkinden bütünü başka bir cemiyet farz ediniz, bugün hırsızlık sayılan ve bu yüzden ceza gören birçok fiiller, bu özelliği kaybedecek, dolayısıyla ceza görmeyecektir. O halde müeyyide fiilin özüne, tabiatına bağlı değildir. Çünkü fiil olduğu gibi bakı

¹ Division du Travail Social. Birinci baskıya giriş. 23 - 24.

kalacak, fakat müeyyide ortadan kalkacaktır. Böylece müeyyide bu fiilin kendine cevaz veya ceza veren kaide ile olan münasebetine bağlıdır. Bundan ötürüdür ki bütün ahlâk ve hukuk kaideleri müeyyide ile tarif edilir. Hulâsa *müeyyide her ahlâk kaidesinin temel unsurudur.*"¹

Ahlâkın rasyonel, anlaşılır unsurlarını inceliyen *Ahlâk Terbiyesi* de kaide ve müeyyideyi ahlâkın birinci unsuru olarak belirtiyor.

"İlkin, umumiyetle ahlâki denilen bütün fiillerde müşterek bir karakter vardır. O da hepsinin önceden kurulu kaidelere uygun olmalarıdır. Ahlâki hareket etmek bir düstura, bir norma göre hareket etmektir. Ahlâkın sahası, vazifenin sahasıdır. Vazife ise önceden çizilmiş bir hareket tarzıdır. Nasıl bir fiil, kurulu bir kanunla yasak edilmedikçe, bir suç olmazsa, aynı suretle, önceden kurulu bir kaideye aykırı olmıyan bir fiil de, ahlâka aykırı değildir. O halde diyebiliriz ki ahlâk, hareketimizi önceden tâyin eden, muayyen hallerde nasıl hareket etmek gerektiğini gösteren, bir *hareket kaideleri sistemidir*. Dolayısıyla iyi hareket etmek, iyi itaat etmektir."²

1906 da Fransız Felsefe Cemiyetine *Ahlâk Vakıasının Tâyini* üzerine sunduğu bir bildiride, önceki fikirlerinin bir özetini vererek, gene ilkin ahlâk vakıasını bir hareket kaidesi olarak görüyor. Ahlâk kaidesini başka kaidelerden ayırmak

¹ Morale Professionnelle. Birinci bölüm.

² Education Morale. 26 - 27.

için daha önce verdiği kıstaslara yeni bir kıstas daha ekliyerek, onun bütün özelliğini, ahlâk fiiline, terribî (sentetik) bir yolla, kendinden dışarda bulunan müeyyideyi bağlamasında buluyor. *Meslek ahlâkı*'nda oldukça aydınlanan bu tarîf, burada daha kesin bir şekil alıyor.

Ahlâk vakıası bir hareket kaidesidir. Fakat her hareket kaidesi ahlâk kaidesi değildir. Birtakım kaideler vardır ki fertle ilgilidir. Sağlık kaideleri gibi. Bir takımları da vardır ki muayyen bir bilginin tatbikıdır. Teknik kaideleri gibi. Ahlâk kaidesi ilkin içtimai bir kaidedir. Sonra bir eser meydana getirmek için tatbik edilen bir kaide değildir.

Sağlığımız için yaptığımız bir işte, hareketin neticesi işin kendisinden doğar. Yapılan iş doğrudan doğruya bir netice doğurur. Meselâ hasta oluruz. Halûki ahlâk fiilinde netice fiilin kendinden doğmaz. Hareketin doğurduğu netice, ferdin dışında, önceden kurulu bir kaideye uygunluk veya ayrılıktan doğar. Birincide bağ, münasebet, *analitik*, tahlilîdir. İkincide ise, *sentetik*, terribîdir. Birincide fiil ile netice aynı cinstendir. Ve doğrudan doğruya birbirine bağlıdır. İkincide ise fiil netice ile başka cinstendir. *Dolayısıyla*, vasıtalı olarak, birbirine bağlanırlar. Birincide fiil neticeyi doğurur, meydana getirir, ikincide ise neticeyi çağırır, harekete getirir. Meselâ insan öldürme, öldürme fiilinin öldürme üzerine önceden kurulu bir kaideye uygun veya aykırı oluşuna göre bir netice doğurur. Savaşta da, barışta da, insan öl-

dürme fiili aynı olduğu halde, doğurduğu neticeler başka başkadır. Birincide suç, ikincide ise vazifedir. Çünkü birincide bir müeyyideyi harekete getiriyor. İkincide ise getirmiyor.¹ O halde gene aynı neticeye varıyoruz; ahlâk hâdisesi müeyyideli bir hareket kaidesidir.

Böylece ahlâk vakiasının birinci özelliği bir hareket kaidesi oluşudur. Bu hareket kaidesinin özelliği de önceden kurulu olmak ve bir müeyyideye bağlı bulunmaktır. Kısacası ahlâk kaidesi müeyyideli bir hareket kaidesidir. Bir müeyyideyi çağıran, harekete getiren bir hareket kaidesidir.

Ahlâk vakiasının birinci özelliği, ahlâklılığın birinci unsuru, ahlâk hayatının en şekli, en formel yanını göstermektedir. Bu ahlâkın kalıbıdır. Ahlâk hayatının bu boş kalıp içine giren bir muhtevası, maddesi vardır. O da, ahlâk kaidesine göre işlenen ahlâk fiilleridir. Bütün bu fiiller aynı cinsten, dolayısıyla aynı mahiyette olduklarına göre, müşterek birtakım karakterleri olmak gerekir. Bu müşterek karakter veya karakterler ahlâklılığın başka temelli unsurlarını teşkil ederler. Onları tanıdığımız zaman, ahlâklılığın ikinci unsurunu bulmuş olacağız.

Bunun için de ahlâk muhtevası üzerine her türlü peşin fikirlerden sıyrılarak, gerçekte, ahlâk düşüncesinin yani kamu vicdanının ahlâk fiili olarak tanıdığı fiiller hangileri olduğunu müşahede

¹ Sociologie et Philosophie, Détermination du Fait Moral.

etmek lâzımdır. Müşahedenin bize gösterdiğine göre, insan fiilleri, gerçekleştirmek istedikleri gayelere göre, birbirinden ayrılırlar. İnsanların güttüğü gayelerse iki sınıfta toplanabilir. Birincisi, şahsi gayelerdir, bunlar fiili işliyen ferdi ve yalnız onu ilgilendirir. İkincisi, gayri şahsi gayelerdir, bunlar, fiili işliyen fertlerden başka bir şeyi ilgilendirir.¹ Şahsi gayeler, ya varlığımızı korumak, yahut da geliştirmek için güttüğümüz gayelerdir. Bu gayelerin, kamu vicdanının gözünde, bir ahlâk değeri yoktur. Hiçbir zaman da olmamıştır. Bunlar ahlâkın dışındadır. Fakat bu gayeleri gütmenin başkaları için bir faydası varsa, o zaman, güttüğümüz şahsi gayenin bir ahlâk değeri vardır. O halde vardığımız ilk netice şudur: "Mahiyetleri ne olursa olsun, şahsi gayelerin bir ahlâk değeri yoktur. Ne bugün, ne de geçmişte herhangi bir milletin ahlâk hareketi olarak tanıdığı bir tek egoist hareket gösterilemez."¹ Böylece, ahlâk kaidelerinin buyurduğu hareketlerin şu müşterek karakteri vardır: bunların hepsi gayri şahsi gayeler güden hareketlerdir. Gayri şahsi gayelerse, ferdin dışında bir veya birkaç şahsı ilgilendiren gayeler de değildir. O zaman bir fert için ahlâki olmıyanın, başkaları için ahlâki olması anlaşılamaz, dolayısıyla de gayri şahsi gayelerin zaruri olarak fertlerden başka bir şeyle ilgili olması lâzımdır. Bu gayeler fert - üstü gayelerdir.

¹ Education Morale 64.

¹ Education Morale 68-70.

“İmdi, fertlerin dışında, onların birleşmesinden meydana gelen guruplardan, yani cemiyetlerden başka bir şey yoktur. O halde ahlâk gayeleri, konusu cemiyet olan gayelerdir, ahlâklı hareket etmek, kollektif bir menfaat için hareket etmektir. Ahlâkın alanı, cemiyetin alanının başladığı yerde başlar. İnsan ancak ferdî gayelerden üstün gayeler güttüğü zaman, kendisinden ve öteki fertlerden üstün bir varlığa hizmet ettiği zaman, ahlâklı olarak hareket eder. İmdi, teolojik mefhumlara başvurmadığımız takdirde, ferdin üstünde, empirik olarak müşahade edilebilen bir tek varlık vardır, o da cemiyettir. O halde, ahlâkın ikinci unsuru bir cemiyet gurupuna bağlı olmaktan ibarettir. İnsanın ahlâklı bir varlık olabilmesi için kendinden başka bir varlığa yani bir cemiyete bağlanması lâzımdır.”¹

Ahlâk Vakıasının Tâyini üzerine bildiride de *Ahlâk Terbiyesi*’ndeki fikirlerinin bir özetini vererek, ahlâk vakıasının ikinci özelliğini, onun *arzu edilir* bir hareket oluşunda buluyor. İlk, ahlâk hareketi, mecburi, mükellef olduğumuz, bir harekettir. Çünkü bir müeyyideye bağlıdır. Sonra, bu hareket, bizim arzu ettiğimiz, iyi bulduğumuz bir harekettir. Onu gerçekleştirmeyi kendimize gaye ediniriz. Onun *arzu edilir* olması da, içtimai olmasından, cemiyette bir ahlâk değeri taşımasındandır.

Böylece, ahlâk vakıası, ilkin bir kaide, sonra

¹ Aynı eser 66.

da bir gaye olarak görünüyor. Kaidenin özelliği önceden kurulu bir müeyyideye bağlı olmaktır. Gayenin özelliği ise içtimai, kollektif menfaate bağlı, *arzu edilir* olmasıdır. Kısacası *ahlâkın birinci unsuru disiplin ruhu, ikinci unsuru da bir gurupa bağlılıktır*. Durkheim'a göre bunların birincisi vazife duygusunu, ikincisi de iyilik arzusunu ifade eder. O halde *ahlâki olan hem mecburi, hem de arzu edilir* olandır.

AHLÂK VAKIALARINI AÇIKLAMA

Durkheim'a göre bir cemiyet vakiasını açıklamak, ilkin, onun cemiyet içinde hangi ihtiyaca cevap verdiğini, oynadığı rolü, gördüğü işi, bir kelime ile fonksiyonunu; sonra da, daha esaslı olarak, onu meydana getiren sebepleri bulmak ve göstermektir.

Ahlâk vakiasının müşahede ettiğimiz özellikleri gösteriyor ki "ahlâkın rolü ilk olarak hareketi tâyin etmek, sabitleştirmek ve ferdin keyfî arzusundan kurtarmaktır. Böylece hareketi kaideye bağlamak, düzene koymak ahlâkın temel fonksiyonlarından biridir." Hareketlerimize belirli bir şekil ve istikamet vermek, ancak değişmez alışkanlıklarla mümkündür. O halde ahlâkın ilk işi birtakım kollektif alışkanlıklar meydana getirmektir.

"Fakat düzenlilik ahlâklılığın ancak bir unsurudur. Kaide fikrini iyice tahlil edersek, onda, düzenlilikten daha az önemli olmıyan başka

bir unsur da görürüz.”¹ O da otorite fikridir. Çünkü bir kaide sadece alıştığımız bir hareket tarzı değil, aynı zamanda değiştirmekte serbest olmadığımız bir hareket tarzıdır. Onda bize karşı gelen, bizi aşan, bize kendisini zorla kabul ettiren, bize baskı yapan bir şey vardır. Onun olup olmaması veya olduğundan başka türlü olması elimizde değildir. Şüphesiz, her kaide, emredici, buyurucudur. Fakat ahlâk kaidesi tamamiyle buyruktan ibarettir. Ve başka bir şey de değildir. O halde, ahlâkın başka bir fonksiyonu hareketlerimizi irademizden üstün bir otoriteye, bir mânevi kuvvete bağlamaktır. Hareketlerimizi keyfî heveslerimize göre değil, onlara gem vuran bir otoritenin buyruklarına göre idare etmeyi sağlamaktır. Böylece, “ahlâk hayatının kökünde düzenlilik zevkinden başka, ahlâk otoritesi duygusu da vardır. Zaten, ahlâkın bu iki görünüşü arasında, sıkı bir yakınlık vardır, her ikisini de içine alan daha mürekkep bir kavramda birleşirler. O da *disiplin* kavramıdır. Gerçekten disiplinin gayesi hareketi düzenlemektir. Bu da belli şartlarda tekrarlanan hareketleri gerektirir. Fakat otoritesiz gitmez.”² O halde *ahlâkın birinci fonksiyonu bir disiplin ruhu yaratmaktır.*

Durkheim, disipline kendiliğinde bir değer veren bu görüşün, disiplini hayatın serbesçe gelişmesine bir engel olarak gören ahlâkçıları kor-

¹ Aynı eser 31.

² Aynı eser 32.

kuttuğunu, fakat bu korkunun yersiz olduğunu belirttikten sonra, diyor ki: "İlk önce, disiplinin, kendiliğinden ve buyurduğu hareketlerden müstakil olarak içtimai bir faydası olduğunu ispat etmek kolaydır. Cemiyet hayatı, organize hayatın şekillerinden biridir. Canlı organizasyon ise, muayyen kaideleri gerektirir. Marazi bozukluklara uğramadan onlardan ayrılamaz. Canlı varlık, yaşayabilmek için, her an muhitin zaruretlerine cevap vermek zorundadır. Çünkü hayat kararsızlığa dayanamaz. Bunun sonu ya ölüm veya hastalıktır. O halde canlı varlık, dış kuvvetlerle her karşılaşmasında, gereken tepkiyi göstermek için yeniden çabalamak zorunda olursa, dört yanını çeviren yok edici kuvvetler onu çabuk altüst ederler. Bunun içindir ki, organların tepkisi, temelinde, önceden çizilmiştir. Birtakım hareket tarzları vardır ki muayyen şartların verildiği her defada muntazam olarak yapılmaları gerekir. Bir organın fonksiyonu denilen de budur. Kollektif hayat da aynı, zaruretlere bağlıdır. Düzenlilik ona daha az gerekli değildir. Aile, meslek, medeniyet hayatının işleminin her an sağlanması lâzımdır. Bunun için de, bu işlemin şeklini durmadan arayıp durmak zorunda olmamalıyız. Bu münasebetlerin ne olması gerektiğini tâyin eden düsturların, normların, kurulmuş olması, fertlerin de onlara uyması lâzımdır; çünkü vazife dediğimiz şey de, bu uyma veya boyun eğmeden ibarettir."¹

¹ Education Morale, 41 - 42.

Fakat disiplinin yalnız cemiyet hayatına faydalı olması yetmez. Onun fert hayatına da faydalı olması gerekir. Aksi halde vicdanlarda yer edemez. Gerçekten de, disiplin fert hayatında cemiyet hayatındakinden daha az gerekli değildir. Çünkü, belli sınırlara sığmamak aczi, insan faaliyetinin, hattâ biyolojik faaliyetin bütün şekilleri için bir maraz alâmetidir.¹ Çünkü insan sınırlı bir varlıktır. Bir bütünün bölümüdür. Vücut bakımından tabiatın, ruh bakımından da cemiyetin bir bölümüdür. O halde tabiata aykırı hareket etmeksiz, kendini çevreleyen sınırları aşamaz. “Aksi bir kuvvetin tutmadığı her kuvvet, sonsuzlukta kaybolur gider. Dolayısıyla de, hayat kuvvetlerini doğru sınırlar içinde tutan düzenleyici organlara ihtiyaç vardır.”² Beden hayatımızda sinir sisteminin gördüğü bu işi, ruh hayatımızda ahlâk kaidelerinin otoritesi görmektedir. “Gerçekten de, ahlâk kaideleri, sahiboldukları bu otorite sayesinde, ölçüyü aşmaya yeltenen her türlü arzu, ihtiyaç ve istiyaklarımızın karşısında dikilen gerçek kuvvetlerdir.”³ “Çünkü ahlâk geniş bir yasak sistemidir. Dolayısıyla de, gayesi fert faaliyetinin normal olarak içinde devredebildiği ve etmek zorunda olduğu dairenin sınırını çizmektir. Şimdi bu zaruri sınırlamanın neye yaradığını görüyoruz. Ahlâk kaidelerinin topu, gerçekten, her insanın çevresinde ideal, mânevi bir set teşkil ederler. İnsan ihtiras-

¹ Aynı eser, 43.

³ Aynı eser 46

² Education Morale, 46

larının dalgası, daha ileri gidemedi, bu seddin önünde kırılır. Bu şekilde tutulmaları da, giderilmelerini mümkün kılar. Bundan ötürü, bu set, herhangi bir noktasında gevşeyince, o ana kadar tutulan insan kuvvetleri, açılan gedikten coşarak taşmaya başlar; fakat başıboş akmaya başlayınca da, duracak bir sınır bulamaz, erişemedikleri bir hedefe doğru zarar ve acı verici bir halde akmakta devam ederler. Meselâ, aile ahlâkı kaideleri otoritelerini kaybedince, eşler karşılıklı vazifelerini yerine getirmeyince, ahlâkın bu bölümünün tuttuğu ve düzenlediği ihtiraslar ve iştahlar zincirlerini kırar, düzenden çıkar, ve bu düzensizlikle, daha da taşarlar. Her türlü sınırdan sıyrıldıkları için kendilerini tutamayan bu ihtiraslar, bir kırgınlık ve bezginlik yaratırlar, bu da, intihar istatistiklerinde bir artma ile kendini gösterir. Aynı şekilde, ekonomik hayatı idare eden ahlâk sarsılınca, artık bir sınır tanımayan ekonomik ihtiraslar kızışır ve coşar, o zaman da istiyerek ölenlerin yıllık sayısının yükseldiği görülür.”¹ Bu misaller çoğaltılabilir.

Böylece görüyoruz ki, disiplin yalnız cemiyet için değil fert için de zaruridir. Ve ahlâk disiplininin faydası yalnız ahlâk hayatı için değil, genel olarak hayatımız için de büyüktür. Çünkü ahlâk disiplini, “karakter ve şahsiyetin teşekkülünde büyük rol oynar. Karakterde esas olan, kendine hâkim olmak, ihtiraslarımızı, arzularımızı, alışkanlık-

¹ Education Morale, 48.

larımızı durdurmak, yahut denildiği gibi, geri itmek ve onlara hükmetmektir. 'Ahlâk disiplini bize bu kendimize hâkim olma alışkanlığını sağlar.'¹

O halde ahlâkın birinci fonksiyonu bir disiplin ruhu yaratmaktır. Bundan daha az önemli olmayan, başka bir fonksiyonu vardır, o da insanı, ferdî menfaatlerin çevresini aşan gayelere bağlamaktır. İnsanı kendinden üstün bir varlığa bir cemiyete bağlamaktır, bir kelime ile bir *bağlılık duygusu yaratmaktır*. "Ahlâk kaidelerinin karakteristiği, cemiyete bağlılığın (solidarité sociale) temel şartlarını ifade etmeleridir. Hukuk ve ahlâk bizi hem biribirimize, hem de cemiyete bağlayan, fertler kütlesinden bir ve bir cins (mütecanis) bir topluluk meydana getiren bağların topudur. Bu bakımdan denilebilir ki, bağlılık (solidarité) kaynağı olan her şey ahlâki bir şeydir. Ahlâklılık bir cemiyete, bir gruba bağlılıktan ibarettir, ve o bağlılık gibi değişir."²

Fakat, "bir varlığa bağlanmak, onunla birleşmek, onunla bir varlık vücuda getirmek, hattâ yaklaşıma fedakârlığa kadar varırsa, onun yerini almaya hazır olmak demektir. İnsanın kendinden bu derecede feragati anlaşılmaz değil midir? Mademki cemiyet, fertten başka ve onun üstünde bir varlıktır, o halde bu bağlanma, fert için bir kulluk, bir eksilme değil midir? Böylece, burada da, daha önce ahlâkın birinci unsurundan bahse-

¹ Education Morale 52.

² Division du Travail Social.

derken karşılaşılın güçlüğe benzer bir güçlkle karşılaşılıyor. Nasıl disiplin ilk bakışta tabiatımıza aykırı göründü ise, şimdi de feragat o derece tabiata aykırı görünüyor."¹ Fakat bu da bir görünüşten ibarettir. Şüphesiz, fert ile cemiyet başka başka varlıklar olmakla beraber, fert, ancak cemiyete bağlanmak şartıyla tabiatını tam olarak gerçekleştirebilmektedir. Nasıl ahlâk kaidelerinin otoritesinin gevşediği anda, cemiyette meydana gelen şevksizlik ve kırgınlığın neticesini intihar grafiklerinin yükselmesinde görüyor idiysek, "aynı suretle, nerede cemiyet, iradeleri normal olarak kendine çeken kuvveti kaybederse, nerede fert, ancak özel menfaatler peşinde koşmak için kolektif gayeleri gütmez olursa, orada aynı hâdisenin meydana geldiğini ve intiharların çoğaldığını görüyoruz. İnsan, her türlü topluluktan ayrı olduğu, yani fazlasiyle egoist yaşadığı ölçüde, kendini öldürmeye daha elverişlidir. Böylece, kendini öldürme bekârlarda evlilerden üç misli fazladır. Kısır ailelerde ise, çocuklu ailelerdekinden iki misli fazladır. Çocuklu ailelerde de, çocukların sayısı ile ters orantılıdır (makûsen mütenasiptir). Böylece bir fert, bir aile gurupuna dâhil oluşuna veya olmayışına göre, aile gurupunun da yalnız eşlerden ibaret oluşuna, yahut da az çok sayıda çocukların mevcudiyeti sonunda daha sağlam oluşuna göre, dolayısıyla de, aile cemiyetinin az çok toplu, sıkı ve kuvvetli oluşuna göre, insan az veya çok ha-

¹ Education Morale 76-76.

yata bağlanır. Kolektif duyguları kuvvetlendiren buhranlar da aynı neticeleri doğurur. Meselâ savâşlar, yurtseverliği kamçılayarak, özel düşünce ve kaygıları unutturur. Tehdit ve tehlike altında bulunan yurdun hayali, şuurlarda, barış zamanındankinden daha başka bir yer tutar. Dolayısıyla, ferdi cemiyete bağliyan bağlar kuvvetlenir, aynı anda onu hayata bağliyan bağlar da kuvvetlenir, kendini öldürmeler azalır. O halde egoist, mesut olmak sanatını herkesten iyi bilen becerikli ve açık-gözün biri olmak gerekir. Gerçekte, tam tersine olarak, bir hiçin bozabileceği kararsız bir müvazene içinde yaşar. İnsan yalnız *kendine bağlandığı ölçüde, en az kendine bağlıdır.*"¹ Çünkü, "insan büyük bölümünde cemiyetin mahsulüdür; bizde bulunan en iyi şeyler, faaliyetimizin bütün yüksek şekilleri bize hep ondan gelir."² Dil, din, ilim, hep cemiyetin eseridir. Bunlardan bir an mahrum olduğumuz düşünölsün, benliğimizin ne kadar eksildiği, fakirleştiiği, insanlığımızın hayvanlaştığı görölecektir. "Bizde bir sürü haller vardır ki, bizde bizden başka bir şeyi ifade ederler, yani cemiyeti ifade ederler. Onlar bizde yaşıyan ve hareket halinde olan cemiyetin kendisidir. Şüphesiz, cemiyet bizi aşar ve dışımıza taşar. Çünkü o ferdi varlığımızdan sonsuzca geniştir, fakat aynı zamanda da her yandan benliğimize girer. O bizim dışımızdadır, bizi çevreler, fakat aynı zamanda

¹ Education Morale 77-78.

² Aynı eser, 76

bizdedir de, ve tabiatımızın bütün bir yaniyle, onunla birleşiriz. Fizik organizmamız dışarıdan aldığı gıdalarla beslendiği gibi, ruhi organizmamız da bize cemiyetten gelen fikir, duygu ve hareketlerle beslenir. Benliğimizin en büyük bölümü cemiyetten gelir. Bu bakımdan, nasıl bağlılığımızın konusu olabildiği kolayca anlaşılır. Gerçekten, kendi benliğimizden ayrılmaksızın, ondan ayrılmayız.”¹ Böylece, “nasıl ahlâk bizi sınırlar ve tutarken, tabiatımızın zaruretlerine cevap vermekten başka bir şey yapmıyor idiyse, aynı suretle, bizi bir gurupa bağlanmayı ve bağlı olmayı buyururken de, bize varlığımızı gerçekleştirmeyi buyurmaktan başka bir şey yapmıyor. Şeylerin tabiatı tarafından istenen bir şeyi emretmekten başka bir şey yapmıyor.”²

Durkheim, sosyolojik hâdiselerin açıklamasında, ilkin fonksiyonlarını, sonra da sebeplerini belirtmek metodunu takibetmiştir. *İş bölümü*’nde bu metodu tatbik etmiştir. Fakat, yalnız fonksiyonu açıklamanın kâfi gelmediği noktası üzerinde çokça durmuştur. Nitekim, iş bölümünden sonra yazdığı *Sosyolojik Metodun Kaideleri*’nde, içtimai hâdiselerin açıklanmasından söz ederken “içtimai bir hâdiseyi açıklamak için onun neye yaradığını, hangi rolü oynadığını göstermek kâfi değildir. Aynı zamanda, gördüğü fonksiyon ile birlikte onu meydana getiren müessir illeti de aramak lâzım-

¹ Education Morale, 80-81.

² Aynı eser, 82.

dır.”¹ diyor. Fonksiyon için, içtimai bir vakıanın fonksiyonu herhangi bir içtimai gaye ile münasebetinde aranmak gerekir” dedikten sonra, sebep için de “bir içtimai vakıanın sebebi ferdi şuurlarında değil, ondan önce gelen içtimai vakialarda aranmak gerekir.”² diyor. Böylece içtimai bir vakıa olan ahlâkın sebebini de, cemiyette arıyor. Her türlü teolojik ve metafizik mefhumları bırakarak, yalnız ampirik tecrübeye dayanıldığı takdirde, ahlâkın sebebini cemiyet olduğu neticesine varıyor. Diyor ki:

“Gerçekten gördük ki, ahlâkın konusu ferdi, bir veya birçok cemiyet guruplarına (aile, millet, insanlık) bağlamaktır. Ahlâk da bu bağlanmayı gerektirir. O halde ahlâk cemiyet için yapılmıştır. Böylece ahlâkın cemiyet tarafından yapıldığı *a priori* olarak apaçıktır.”¹ Yoksa, ahlâkın yaratıcısı kim olabilirdi? Fert mi? Buna imkân yoktur. Çünkü ferdin, kendisini doğrudan doğruya ilgilendirmiyen, ve ondan başka bir gerçekliği hedef edinen bir fikir ve hareket sisteminin kurucusu olması imkânsızdır. Bu, mantık bakımından da zardır. Çünkü cemiyet ahlâkın gayesi olduğuna göre, kurucu veya yapıcısı o olmak gerekir.

Esasen bu mantık delili, kesin olarak kabul edilebilen bir tarih delili ile de doğrulanmaktadır. Ahlâkın cemiyetin eseri olduğunu iyice gösteren

¹ Règles de la Méthode Sociologique.

² Aynı eser.

³ Education Morale 97.

bir şey varsa, o da onun cemiyetler gibi değişmesidir. Yunan ve Roma sitelerinin ahlâkı bizim ahlâkımız değildir. İptidai kabîlelerin ahlâkı da sitenin ahlâkı değildir. Bunu, ahlâk fikrinin onlarda bulanık, bizde aydın olduğunu söylemekle açıklayamayız. Tarihin şüphesiz kıldığı bir şey varsa, o da, her milletin ahlâkının onunla yaşıyan milletin yapısı ile doğrudan doğruya ilgili olduğudur. Bana, bir millette evlenme, aile ahlâkı nedir, söyleyiniz, size, onun yapısının ana çizgilerini söyleyebilirim. Bir kelime ile, her cemiyet tipinin, kendisi için zaruri olan bir ahlâkı vardır. Nasıl ki, her biyolojik tipin, yaşamasını sağlayan bir sinir sistemi vardır. O halde ahlâk cemiyetin eseridir, hattâ cemiyetin yapısının gerçek bir aynasıdır.”¹

“Böylece ahlâkın iki unsurunun nasıl birbirine bağlandığını, ve birliklerini neyin meydana getirdiğini biliyoruz. Onlar, birbirinden ayrı ve bağımsız iki şey değil, aksine, bir tek ve aynı şeyin iki yönünden başka bir şey değildir. O da, cemiyettir. Gerçekten disiplin bize kumanda eden, emirler gösteren, kanunlar veren cemiyet değildir de nedir? İkinci unsorda, guruplara bağlanmada da yine cemiyeti buluyoruz. Fakat cemiyet bu defa bize, iyi ve arzu edilen bir şey, bizi çeken bir gaye, gerçekleştirmek istediğimiz bir ideal olarak görünüyor. Cemiyet bize, bir yandan, bizi zapteden, bize sınırlar çizen, sınırı aşmamıza engel olan, önünde dinî bir saygı ile eğildiğimiz bir otorite

¹ Education Morale 99.

olarak görünüyor. Öte yandan da, dost ve koruyucu bir kuvvet, bize bütün fikir ve ahlâk gıdamızı veren, irademizin kendisine doğru şükran ve muhabbetle yöneldiği besleyici ana olarak görünüyor. Birinci halde o, kıskanç ve korkunç bir tanrı, emirlerine karşı gelmeyi istemiyen sert bir kanun koyucu, ikinci halde müminin kendini seve seve verdiği, yardımcı bir tanrıdır.”¹

Böylece, ahlâkın iki unsuru, cemiyetin iki özelliğinin ifadesidir. Birincisi, bizim üstümüzde oluşu, ikincisi de, içimizde oluşudur. Felsefi bir tâbir kullanacak olursak onun bize mütteal (transendental) ve bizde mündemiç (immanent) oluşunun ifadesidir. Bize kumanda ediyor, biz de onu kendimize gaye ediniyoruz. Çünkü bizden üstündür. Ona bağlanıyoruz. Onu seviyoruz. çünkü içimizdedir, benliğimizden ayrılmadan ondan ayrılamayız.

Bu şekilde anlaşılan ahlâk, Durkheim’i, klâsik ahlâkın temelli iki kavramını rasyonel olarak açıklamaya götürüyor. Onlar da iyi ve vazife fikirleridir:

“Vazife buyuran ahlâktır. Sırf otorite olduğu için, ve bundan dolayı, kendisine itaat etmek zorunda olduğumuz bir otorite olarak anlaşılan bir ahlâktır. İyi, iyi bir şey olarak anlaşılan, iradeyi kendine çeken, arzuyu kendiliğinden harekete getiren ahlâktır. Kolayca görülüyor ki vazife, bize kaideler koyan, tabiatımıza sınırlar çeken cemiyet-

¹ Aynı eser 105.

tir. Bunun yanında, iyi de cemiyettir. Fakat varlığımızdan daha zengin bir varlık olan, kendisine bağlanmadan varlığımızı zenginleştiremediğimiz cemiyettir. Böylece ahlâk bize iki şekil altında görünüyor: Birinde onu, bizden tam bir itaat isteyen, buyurucu bir kanun olarak; ötekinde ise, duyarlığımızın kendiliğinden arzu ettiği bir ideal olarak görüyoruz.”¹

Ahlâkçılar bu iki kavramın birliğini görüyorlar, fakat birliklerini meydana getiren şeyi görmüyorlardı. Onun için birini ötekinden çıkarmaya çalışıyorlardı.

“Bazılarına göre ilk kavram iyidir, vazife ondan çıkar. Kaideye uymak bir vazifedir, çünkü buyurduğu iş iyidir, derler. Fakat o zaman da, vazife fikri silinir, ve tamamiyle ortadan kaybolur. Çünkü, bir şeyi sevdiğimiz, iyi bulduğumuz için yapmak, vazife olarak yapmak değildir. Bunun aksine olarak vazifede de, duygularımızın mukavemetine karşı gerekli görülen bir emek fikri vardır. Mükellefiyet fikrinin temelinde ahlâki veya mânevi bir baskı fikri vardır. Bazıları da, iyiyi vazifeden çıkarmaya uğraşırlar, vazifesini yaptıktan başka iyi şey yoktur, derler. Fakat o zaman da, ahlâk, çeken, duyguya söyleyen, arzuyu kendiliğinden harekete getiren her şeyden mahrum olursa, buyurucu, kumanda edici bir yasak olur. İyi fikri ortadan kalkar.”² Mesele bu şekilde or-

¹ Education Morale 110.

² Education Morale 110.

taya atılınca, çözülemez. Fakat tersine olarak, ahlâkın bu iki unsurunun, aynı bir gerçekliğin iki görünüşü olduğu anlaşıldığı zaman, kolayca çözümlenebilir: bu da cemiyettir. O halde, ne iyiyi vazifeden, ne de vazifeyi iyiden çıkarmaya lüzum vardır. Fakat cemiyeti birinci veya ikinci görünüşü altında kavradığımıza göre, cemiyet bize, kumanda eden bir kuvvet, yahut da, benliğimizi kendisine verdiğimiz, sevilen bir varlık olarak görünüyor. Hareketimizi biri veya öteki ile tâyin etmemize göre, vazife saygısı veya iyi sevgisi ile hareket ediyoruz.

Durkheim, klâsik ahlâkın başlıca iki kavramını, rasyonel ahlâkın iki unsuruna bu şekilde bağladıktan sonra, bunların bu ana kadar dayandığı din unsurunu da, aynı şekilde rasyonel ahlâka bağlıyor. Din ahlâkının dayandığı Tanrı buyruğu ile Tanrı sevgisini, cemiyet otoritesi ile cemiyete bağlılığın sembolleri olarak gösteriyor. Diyor ki

“İlkin, din, ahlâkı üstün, yücel bir varlığa (Tanrıya) bağlamakla, ahlâk kaidelerinde bulunan otoritenin kavranmasını kolaylaştırmıştır. Bizim üstümüzde, bizi zorlıyan bir varlık olunca ahlâk mükellefiyetinin objektif bir temeli bulunuyor. Fakat Tanrı yalnız ahlâk düzeninin kurucusu ve koruyucusu olmakla kalmıyor, aynı zamanda, her ferdin gerçekleştirmek istediği bir ideal oluyor. Tanrıya benzemek, Tanrı ile bir olmak, her din ahlâkının temel ilkesidir.”¹ Böylece Tanrı hem üs-

¹ Education Morale 118-119.

tümümüzde, hem de içimizdedir. Bir yandan buyruklarına boyun eğeriz, bir yandan da severek ona doğru koşarız. O, hem korktuğumuz, hem de sevdiğimiz bir varlıktır. Çünkü "bizden ne kadar üstün olursa olsun, yine aramızda ortak bir şey vardır. Bizde ondan gelen bir parça vardır. Varlığımızın en yüksek bölümü, rûhumuz ondan gelir ve bizde Tanrının ifadesidir. Ruh tabiatımızın Tanrılık unsurudur. Ve asıl geliştirmemiz gereken de bu unsurdur."¹ O halde din ahlâkının dayandığı Tanrı bir yandan bizim dışımızda ve üstümüzde var olan, bir yandan da mânevi varlığımızın kaynağı olan cemiyettir. Durkheim'e göre, Tanrı cemiyetin sembolik ifadesidir.

Böylece, Durkheim, ahlâk terbiyesinin başında ortaya attığı meseleyi çözümlemiş oluyor. Gittikçe lâyikleşen ahlâkımıza, lâyık bir temel bulmak için giriştiği işde, bütün ahlâk gerçeklerini rasyonel kavramlarla ifade etmeye muvaffak olmuştur: Tecrübe üstü bir varlık anlayışı yerine, xdoğrudan doğruya müşahede edilen, amprik, tecrübî bir varlık anlayışı koymuştur. Bu varlık da cemiyettir.

Böyle bir anlayış, ilkin, dinin koyduğu müeyyideleri, hele öte dünya korkusu müeyyidesini ortadan kaldırmakla, ahlâkı zayıflatacaktır, yollu bir itiraza uğrıyabilir. Fakat, birçok büyük dinlerde böyle bir müeyyide yoktur. "Yahudi dininde, tarihinin epeyce ileri bir devrine kadar böyle mü-

¹ Aynı eser 119-120.

eyyide yoktu.”¹ Sonra, bugün ahlâk vicdanımız, sırf müeyyide korkusuyla işlenen fiillere ahlâk değeri vermiyor. O halde böyle bir endişe yersizdir. Sonra, ahlâkı bu şekilde rasyonelleştirmek de, ahlâkı fakirleştirecektir, diyenler bulunacaktır. Bu da yersizdir. Çünkü, ahlâk, rasyonelleşmekle varlığından bir şey kaybetmiyor. Tecrübe üstü bir varlıktan, tecrübede bulunan bir varlığa getiriliyor. Akılımızın anladığı unsurlarla kuruluyor. Şeylerle münasebetimizi aklımıza göre ayarlamakla, maddi hayatımızda neler kazandıksa, insanlarla münasebetimizi de aynı şekilde ayarlamakla, bir şey kaybetmiyeceğimizden başka, çok şeyler de kazanmış olacağız. Bugün biz ancak bilerek, anlıyarak işliyeceğimiz hareketlere bir ahlâk değeri veriyoruz. O halde ahlâkı anlamak, açıklamak, ahlâkı fakirleştirecek değildir. Tersine, ona yeni unsurlar da ekliyerek, onu zenginleştirecektir.

Ahlâkın, rasyonelleşmekle elde ettiği birinci kazanç, “dinî bir temel üzerine dayandıkça, saplanıp kaldığı hareketsizlikten kurtulmak olacaktır. Ahlâk ebedî ve değişmez bir varlığın kanunu olarak görüldüğü müddetçe, Tanrı gibi değişmez bir ahlâk olarak anlaşılacaktır. Fakat ahlâk, bizim ispat etmek istediğimiz gibi, tanrılığın bir timsali, örneği değil de, cemiyetin bir fonksiyonu olunca, cemiyetlerde hüküm süren izafi devamlılık ile izafi değişmeden pay alacaktır. Bir cemiyet varlığının bütün devamı boyunca, belli bir ölçüde, kendinin

¹ Education Morale 120.

aynı kalır. Geçirdiği birtakım değişmeler altında, her zaman aynı kalan bir yapı temeli vardır. Ortaçağ ahlâkı ile bugünkü ahlâk arasında ortak çizgiler vardır. Fakat öte yandan da, cemiyet kendi halinde kalmakla beraber, durmadan gelişmektedir. Fakat cemiyet ne kadar mürekkep ve hareketli olursa, uğradığı değişmeler de o kadar hızlı ve önemli olur. İşte bunun içindir ki, bugün başlıca vazifemiz kendimize bir ahlâk edinmektir.”¹

Mehmet KARASAN

Ankara, Şubat, 1948

¹ Education Morale 119-120.

MESLEK AHLÂKI

BİRİNCİ BÖLÜM

Ahlâk ve hukuk fiziğinin konusu, ahlâk ve hukuk olaylarını incelemedir. Bu olaylar müeyyideli tavır ve hareket kurallarıdır. İlmin ortaya attığı mesele şu noktaları araştırmaktır.

1) Tarih boyunca bu kurallar nasıl kurulmuştur? Yani onları meydana getiren sebepler nelerdir? Bu kurallar hangi faydalı gayelere yaramaktadır?

2) Bu kuralların cemiyet içinde işleyiş (fonctionnement) tarzları yani fertler tarafından uygulanma tarzları nedir?

Gerçekten, bizim bugünkü mülkiyet anlayışımızın nasıl doğduğunu, ve dolayısıyla, hırsızlığın, kanunun çizdiği şartlar içinde bir suç oluşunun nereden geldiğini sormak başka; mülkiyet hakkını koruyan kurala az veya çok uymayı gerektiren şartlar neler olduğunu, yani cemiyetlerde az veya çok hırsız bulunuşunun sebepleri neler olduğunu belirtmek başkadır. Fakat bu iki mesele, birbirinden ayrı olmalarına rağmen, incelenirken birbirinden ayrılamaz, çünkü sıkıca birbirine bağlıdır.

Kuralın kurulmasını gerektiren ve onun oldukça büyük bir vicdan topluluğuna hükmetmesini sağlayan sebepler, tamamiyle birbirinin aynı

olmasalar da, yine birbirini karşılıklı olarak kontrol edecek ve aydınlatacak mahiyettedir. Doğuş ve işleyiş veya yürürlük meseleleri de aynı neviden araştırmaların konusudur.

Böylece ahlâk ve hukuk fiziğinin kullandığı metot vasıtaları iki türlüdür: bir yandan tarih ile mukayeseli etnografya bize kuralın doğuşunu veya kuruluşunu, önce dağınık iken, yavaş yavaş üst-üste biriken kurucu unsurlarını gösterir; öte yandan da, mukayeseli istatistik bu kuralın fert vicdanları üzerine hükmeden izafi otoritesinin derecesini ölçmeyi ve bu otoritenin değişmesini gerektiren sebepleri bulmayı sağlar. Şüphesiz, şimdi, ahlâk meselesini her iki bakımdan inceliyecek değiliz: zira, çoğu zaman, istatistik bilgimiz eksiktir. Fakat tam bir ilmin her iki meseleyi de kendine konu edinmesi gerektiğini söylemek yerinde olur.

Araştırmanın konusunu böylece tarif ettikten sonra, ilmin bölümleri de kendiliğinden belirdi. Ahlâk ve hukuk olayları - biz bunlara kısaca ahlâk olayları diyeceğiz - müeyyideli tavır ve hareket kurallarıdır. O halde müeyyide bütün bu türlü olayların genel ayırtedici özelliğidir. Hiçbir insan olayı bu özelliği göstermez. Zira müeyyide, tarif ettiğimiz gibi, sadece insanın yaptığı bir işin kendiliğinden doğurduğu bir sonuç değildir, kelimeyi kötü kullanarak, aşırılığın müeyyidesi hastalıktır veya öğrencinin haylazlığının müeyyidesi sınavda başarısızlıktır, denildiği gibi.

Şüphesiz müeyyide işin bir sonucudur, fakat,

işin kendisinden değil, ama işin daha önce kurulmuş bir hattı hareket kuralına uygun veya aykırı olmasından çıkan bir sonuçtur. Hırsızlık cezalandırılır, bu ceza bir müeyyidedir. Fakat ceza, işin şöyle veyahut böyle bir maddi iş olmasından gelmez; mülkiyet hukukunu müeyyide altına alan zecrî mukabele, hırsızlığın, yani başkasının mülküne tecavüzün yasak olmasından ileri gelir. Hırsızlık ceza görür, çünkü yasaktır. Mülkiyet anlayışı, bizimkinden büsbütün başka bir cemiyet farz ediniz, bugün hırsızlık sayılan, bu yüzden ceza gören, birçok fiiller bu özelliği kaybedecek, dolayısıyla de ceza görmeyeceklerdir. O halde müeyyide fiilin kendi özüne bağlı değildir, çünkü fiil olduğu gibi bâkî kalacak, fakat müeyyide ortadan kalkacaktır. Böylece müeyyide, bu fiilin, kendine cevaz veya ceza veren, kural ile olan münasebetine bağlıdır.

Bundan ötürüdür ki, bütün ahlâk ve hukuk kuralları müeyyide ile tarif edilir.

Böylece ne türlü olursa olsun, müeyyide, her çeşit ahlâk kuralının temel unsuru olduğundan, araştırmamızın birinci konusu olmak gerekirdi. Bundan dolayı, dersimizin birinci bölümünü müeyyideler nazariyesine ayırdık. Çeşitli müeyyide türlerini tarif ettik: cezai, ahlâki veya mânevi, medeni müeyyideler. Bunların ortak kaynaklarını, bu kökten başlayarak, nasıl meydana geldiklerini aradık. Yalnız müeyyidelere verdiğimiz bu incelemeyi, kurallarla ilgili görüşlerden ayırdık. Fakat müeyyidelerin ortak özelliklerini bu şekilde belirttikten sonra, kurallara varmamız gerekiyordu. İl-

min asıl temel ve merkez bölümünü teşkil eden de budur.

Kurallara gelince, iki türlüdür. Bazıları ayır-dedilmeden, bütün insanlara uygulanan kurallardır. Bunlar benliğimizde veya başkalarında bulunan, genel insanla ilgili kurallardır. Kendimizde veya başkalarında bulunan insanlığa saygıyı bu-yuran bütün kurallar, bütün insanlar için yürür-lükte olan kurallardır. Bu külli ahlâk kuralları iki-ye ayrılır: birincisi, her birimizin kendi benliğimiz-le münasebetlerimizle ilgili olanlar, yani fert ah-lâkını teşkil eden kurallar; ikincisi, herhangi özel bir toplulukla ilgili olmaksızın, başka insanlarla münasebetlerimizle ilgili olan kurallar. Gerek bi-rinci, gerekse ikinci kuralların emrettiği vazifeler bize yalnız insan olmamızdan veya münasebette bulunduğumuz kimselerin insan olmalarından ge-liyor. Şu halde aynı bir ahlâk şuuru (vicdan) bir fertten başka bir ferde değişemez. Bu iki kural gurupundan birincisini inceledik. İkincisini incele-me de dersimizin son bölümünü teşkil edecektir. Zaten bazı yanlardan pek sıkı yakınlıkları olan, bu iki bölümün, biribirinden bu kadar ayrılmasına ve ahlâk ilminin iki ucuna, başlangıç ve sonuna, konulmuş olmasına da şaşmamalıdır.

Gerçekten fert ahlâkı kurallarının fonksiyonu, bütün ahlâkın asıl ve genel temellerini fertlerin vicdanında sabitleştirmektir. Özel bölümlerin hepsi bu terimler üzerine kurulacaktır. Bunun tersine, insanların, insan olarak birbirlerine karşı vazifele-rini tâyin eden kurallar, ahlâkın en üstte bulunan

bölümüdür. Bu onun en yüksek noktasıdır, geri kalanın yükselmesidir. O halde araştırma sırası suni değildir, eşyanın tabiatına uymaktadır.

Bu iki uc nokta arasına başka cinsten vazifeler de sıkışıyor. Bu vazifeler bizim insan olmak özelliğimize bağlı değildir, fakat her insanda bulunan bazı özel meziyetlere bağlıdır. Eskiden Aristo, ahlâkın bir dereceye kadar ahlâkla yaşayan (ahlâkı uygulayan) kimselere göre değiştiğini göstermişti. Erkeğin ahlâkı kadının ahlâkı değildir, olgun adamın ahlâkı da çocuğun ahlâkı değildir, efendinin ahlâkı ise, kölenin ahlâkı hiç değildir, diyordu. Görüş doğrudur. Bugün Aristo'nun sandığından daha büyük bir genellik taşımaktadır. Gerçekten, vazifelerimizin büyük bir bölümünde bu özellik vardır. Geçen yıl incelemek fırsatını bulduğumuz vazifeler, yani, toplamı, hukuk ve aile ahlâkını teşkil eden vazifeler için de böyle idi. Gerçekten burada, cinslerden, yaşlardan, akrabalığın az veya çok yakınlığından gelen farkı buluyoruz. Bütün bu farklarda, ahlâk münasebetleri gözüküyor. Yakında inceliyeceğimiz vazifeler, yani medeni vazifeler, ferdin devlete karşı vazifeleri için de bu böyledir. Çünkü bütün insanlar aynı devlete bağlı değildirler, dolayısıyla, birbirinden farklı, bazan da birbirine aykırı vazifeleri vardır. Medeni mükellefiyetler devletlere göre değişir. Bütün devletler aynı mahiyette değildir. Dolayısıyla, vazifeleri, aristokraside veya demokraside, demokrasi veya monarşide aynı değildir. Bununla beraber ailevi ve medeni vazifeler oldukça büyük

bir genellik derecesi gösterirler. Zira, aslında herkesin bir ailesi vardır, yahut da herkes bir aile kurabilir.

Herkes, baba, ana, yahut amcadır. Her ne kadar herkes aynı zamanda aynı yaşta olmasa da, dolayısıyla, aile içinde aynı vazifeleri olmasa da, yine bu farklar ancak bir an için mevcuttur. Bu çeşitli vazifeler herkes tarafından aynı zamanda görülmezse de, yine her biri tarafından sırası gelince yerine getirilecektir. Bu vazifeler öyle vazifelerdir ki, her biri onlarla uğraşmak ve onları göz önünde tutmak zorundadır. Yalnız cinsiyetten gelen farklar devamlıdır. Aynı suretle medeni ahlâk devletlere göre değişse de yine her fert bir devlete mensuptur. Dolayısıyla de anayasa hukuklarında her yerde birbirine benziyen vazifeler vardır: sadıklık ve bağlılık vazifeleri gibi. Tek bir fert gösterilemez ki yuttaş olmasın.

Fakat birtakım kurallar da vardır ki ayrılık veya başkalıkları daha da göze çarpar. Bunlar da, bütünü meslek ahlâkını teşkil eden kurallardır. Profesör olarak birtakım vazifelerimiz vardır ki tüccarların vazifeleri değildir. Fabrikacının askerden, askerin de papazdan büsbütün başka vazifeleri vardır. Böylece, denilebilir ki, birbirinden ayrı ne kadar meslek varsa o kadar da ahlâk vardır. Sonra her ferdin bir mesleği olduğuna göre, bu çeşitli ahlâklar birbirinden başka fert guruplarına uygulanır. Bu ayrılıkların, aykırılığa kadar vardığı da olabilir. Bu ahlâklar sadece birbirinden ayrı olmakla kalmayıp aralarında gerçekten zıtlık olan-

lar da bulunabilir. Bilginin vazifesi, düşüncesinin tenkid gücünü geliştirmek, anlayışını akıldan başka bir otoritenin boyunduruğu altına koymamak, serbest düşünceli olmaya emek vermektir. Rahip ve askerin ise, bazı bakımdan, bunun tam tersi bir vazifesi vardır. Yerine göre, körükörüne itaat onlar için mecburi olabilir. Doktor bazan yalan söylemek, veya bildiği hakikati gizlemek zorundadır. Başka meslekte bir ferdin bunun tersi vazifeleri vardır.

Burada, her cemiyetin içinde, birbirine paralel olarak işliyen birçok ahlâk görüyoruz. Burada ahlâk ilminin bu bölümü ile uğraşmak istiyoruz. Böylece bu incelemenin sonunda ona verdiğimiz yer, zaten onda bulduğumuz özelliğe tamamiyle uygundur. Fert ahlâkında sıfır olan bu ahlâk özelliği, aile ahlâkında meydana çıkıyor. En yüksek noktasına meslek ahlâkında ulaşıyor. Medeni ahlâkta alçalıyor, insanların münasebetlerini onların yalnız insan olduğunu düşünerek düzenliyen ahlâk ile yeniden kayboluyor. Şu halde bu bakımdan meslek ahlâkı, daha önce bahsettiğimiz aile ahlâkı ile, daha sonra bahsedeceğimiz medeni ahlâk arasında yer almakla, ahlâklar arasında kendine düşen yerde bulunuyor. Burada, onun üzerine birkaç söz söyleyeceğiz.

Fakat ancak kısaca bahsedebileceğiz. Çünkü her mesleğin ahlâkından ayrıca bahsetmenin imkânsızlığı apaçıktır. Bunu anlatmak ve açıklamak şüphesiz büyük bir işe girişmek olur. Bunun için, bu konu üzerine ortaya atılabilen en önemli mese-

leler hakkında bazı düşünceler ileri sürmekten başka bir şey yapmıyacağız.

Bunları iki noktada toplayabiliriz: 1) Ahlâkın öteki alanlarına göre meslek ahlâkının genel özelliği nedir? 2) Her meslek ahlâkının kurulması, normal olarak işlemesi için zaruri olan şartlar nelerdir?

Bu ahlâkın ayırtlayıcı özelliği, onu ahlâkın öteki bölümlerinden ayıran özellik, kamu vicdanının ona karşı gösterdiği ilgisizliktir. Bozulması kamu oyunca bu kadar ilgisizlikle karşılanan ahlâk kaideleri yok gibidir. Bazı meslek vazifesini yerine getirmede işlenilen kusurlar, asıl meslek muhitinin dışında ancak pek belirsiz bir ayıplama konusu olur. Bu hatalar, bağışlanır, hafif, ufak kabahatler olarak görünür. Meselâ, üstleri, veya bağlı olduğu özel mahkemeler tarafından bir memur aleyhinde verilen disiplin cezası, pek tabîî olarak, suçta genel ahlâka bir saldırıma bulunmadığı müddetçe, suçlunun şerefini ağırca lekelemez. Nezaketsizlik gösteren bir tahsildara, bütün nezaketsizlere yapılan muamele yapılır. Fakat dürüst hesap kaidelerine riayet etmiyen bir muhasebeci, vazifesini yerine getirmede tembellik gösteren bir memur, mensup oldukları meslekte suçlu muamelesi gördükleri halde, herkesin gözünde suçlu görünmezler. Ticaret ve sanayi muhitlerinde imzasına şerefsizlik getirmek ayıp, hem de en büyük ayıptır. Başka muhitlerde ise, bu fiil büsbütün başka bir hüküm görür. Sadece bir müflis olan müflisten hürmet ve itibarımızı esirgemeyi aklımıza getirmeyiz. Zaten

meslek ahlâkının bu özelliği kolayca anlaşılıyor: o kamu vicdanını ilgilendirmez, çünkü cemiyetin bütün uzuvları arasında ortak değildir, çünkü, başka bir tâbirle, kamu vicdanının biraz dışındadır. Herkesin görmediği görevleri düzenler, onun için herkes bu görevlerin ne olduğunu, ne olmaları gerektiğini, bu görevlerle görevli fertlerin özel münasebetleri ne olmak gerektiğini bilemez. Bütün bunlar az çok kamu oyunun gözünden kaçıyor, hiç değilse onun ilk faaliyet dairesi dışında bulunuyor. Bundan ötürü, bu türlü suçlar, kamu duygusunu pek zayıf bir tarzda incitiyor. Kamu duygusunu inciten suçlar, ağırlık derecelerine göre genel tepkiler doğurabilecek gücde olan suçlardır.

Bununla, meslek ahlâkının var olabilmesi için gerekli, temel şartı göstermiş olduk. Bir ahlâk her zaman bir gurupun eseridir. Bu ahlâk, bu gurup onu koruduğu müddetçe yürürlükte olabilir. O, yani ahlâk, fertlere emreden, onları şu veya bu tarzda hareket etmeye zorlayan, şahsi temayüllerine bir sınır çizen ve daha ileri gitmelerine engel olan kurallardan kuruludur. Böylece fertten üstün ve ferde meşru bir şekilde emreden, dolayısıyla bütün fertler arasında ortak olan bir tek ahlâk kudreti vardır. O da kamu kudretidir. Fert, ne kadar kendi kendine bırakılır, her türlü cemiyet baskısından kurtulursa, o kadar da her türlü ahlâk baskısından kurtulur. Meslek ahlâkı da, her ahlâkın uymak zorunda olduğu bu şarttan kurtulamaz. Mademki cemiyetin bütünü meslek ahlâkı ile ilgilenmiyor, o halde cemiyet içinde, meslek ahlâ-

kını teşkil edecek ve bu ahlâkın yürürlüğüne nezaret edecek özel birtakım gurupların bulunmasına ihtiyaç vardır. Bu guruplar da, ancak aynı meslekten fertlerin veya meslek guruplarının birleşmesiyle kurulmuş guruplar olabilir, ve bunlardan başkası olamaz. Böylece kamu ahlâkının biricik temeli, biricik uzvu, cemiyetin kendi kütlesi olduğu halde, meslek ahlâkının organları çeşitlidir. Ne kadar meslek varsa o kadar da organ vardır. Ve bu organlardan her biri ötekilerine ve cemiyetin bütününe nazaran, nisfî bir muhtariyet sahibidir. Çünkü düzenlemekle görevli olduğu münasebetlerde biricik salâhiyet sahibi odur. Böylece, bu ahlâkın özel karakteri yukarıda gördüğümüzden daha açık olarak beliriyor. Bu ahlâk, ahlâk hayatının merkezsizleşmesini gerektiriyor. Kamu ahlâkının temelini teşkil eden kamu oyu, dağınık ve yaygındır, öyle ki, cemiyet içinde, şu veya bu yerde bulunduğunu kesin olarak söylemek imkânsızdır. Her mesleğin kendi özüne ait ahlâkı ise dar bir mıntakada kapalı kalmaktadır. Böylece kendi aralarında tecanüslü oldukları halde, birbirlerinden farklı ahlâk ocakları kuruluyor. Mesleklerin, gördükleri işe göre, birbirinden ayrılmaları, çok şekilli bir ahlâkın doğmasına sebeb oluyor.

Bu hükümden, gerekçe olarak, derhal başka bir hüküm çıkar. O da şudur: her meslek ahlâkı, bir meslek gurupunun eseri olduğuna göre, gurup ne ise, ahlâkı da odur. Genel olarak, bir gurup ne kadar kuvvetle kurulmuş ise, ona mahsus ahlâk

Kuralları da o kadar çok, vicdanlar üzerindeki otoriteleri de o kadar fazladır. Çünkü gurup ne kadar mütecanis ise, onu teşkil eden fertler de o derecede sıkı ve devamlı bir temas halindedirler. Böylece temaslar ne kadar sık ve samimî olursa, mübadele edilen fikir ve duygular da o kadar çok olur. Dolayısıyla, kamu oyu da o kadar çok şeyleri içine almış bulunur. Çünkü kanunluk olan şeylerin sayısı daha büyüktür. Tersine büyük bir alan üzerine serpilmiş, çeşitli bölümleri arasında kolayca münasebet kurulamıyan bir nüfus kütlesi tasavvur ediniz, böyle bir cemiyette herkes kendi halinde yaşıyacak, kamu oyu da, ancak bu dağınık bölümlerin hayli güç toplanmasını gerektiren nadir hallerde teşekkül edecektir. Ve yine, gurup kuvvetli olduğu zaman, otoritesi, kurduğu ahlâk disiplinine geçer, bundan böyle aynı derecede saygı görür; tersine, istikrarsız, kontrolundan kolay kurtulunan, kontrolunun varlığı her zaman duyulmıyan bir cemiyet, kurduğu kurallar ve buyruklara pek az bir otorite verebilir. Dolayısıyla, denebilir ki, meslek gurupları ne kadar sağlam ve teşkilâtlı olursa, meslek ahlâkı da o kadar gelişir ve sayılır.

Bazı mesleklerde bu şart yeterce yerine getirilmektedir. Fransa'da, hususiyle, az çok devlete bağlı olan meslekler bunlar arasındadır: ordu, eğitim, adalet, idare v. s. gibi. Bütün bu memur guruplarından her biri belli bir heyet, cemiyet teşkil eder. Bu heyetin kendine mahsus bir birliği, tüzüğü vardır. Özel organlar bunlara saygıyı sağla-

makla görevlidir. Bu organlar bazan, altlarının (madunlarının) yaptıklarını denetlemeye izinli memurlardır (müfettiş, direktör, meratip silsilesinde gelen her türlü üst); bazan seçimle veya başkaca tâyin edilmiş ve meslek görevinin ağır olarak bozulmasını cezalandırmakla görevli gerçek mahkemelerdir. (Yüksek Adalet Divanı, Eğitim Divanı, her türlü disiplin divanları). Bu mesleklerin dışında, kamu işi ile onlar kadar ilgili olmakla beraber, onlara benzer bir organizasyonu olan başka bir meslek vardır: avukatlık. Baro, cari ifadeyi kullanmak gerekirse, muntazam toplantıları olan, teşkilâtlı bir loncadır. Onun, gurupunun müşterek ananevi nizamlarına riayeti sağlamakla görevli bir divanı vardır. Bütün bu hallerde gurupun tecanüsü aşikârdır. O, bu tecanüsü kendi teşkilâtı sayesinde sağlamıştır. Böylece, her yerde, yani her meslekte, vazife faaliyetinin bütün teferrüatını düzenliyen ve gerektirdiği yerde kendini saydırmasını bilen, yerleşmiş bir disiplin bulabiliriz.

İşte, meslek ahlâkını incelerken görülmesi gereken en önemli nokta budur. Bu şartın icaplarını yerine getirmiyen birtakım meslekler vardır. Bunlar da, ticaret, sanayi, iktisat meslekleridir. Şüphesiz, kendilerini bir mesleğe veren fertler, işlerinin benzerliği dolayısıyla, her zaman birbirleriyle münasebet halindedir. Fakat bu münasebetler muntazam değildir. Talihin tesadüfüne bağlı ve sadece fertten ferde münasebetlerdir. Belirli zamanlarda toplanan aynı sanayie mensup bir fab-

rikatörler cemiyeti yoktur. Filân fabrikatör, tek başına, filân fabrikatörle temas halindedir. Fakat, pek tabii olarak, mesleğin birliğini sağlıyan müşterek ameliyelerin, geleneklerin depoziteri olan, ve gerektiği zaman bu geleneğe riayet ettirmesini bilen, mesleğin bütün organları üstünde mevcut olan bir teşekkül yoktur. Zira, bu teşekkül gurupa mahsus müşterek hayatın ifadesinden başka bir şey olamaz. Halbuki gurupun, devamlı bir müşterek hayatı bile yoktur. Bu türlü iş erbabının umumi menfaatle ilgili bir mesele üzerine konuşmak için, kongre halinde toplanmaları nadir olarak görülür. Bu kongre de ancak bir zaman için devam eder. Toplantıyı gerektiren hallerden sonra yaşamaz. Dolayısıyla doğumuna sebeb olan kolektif hayat, daha kuvvetli bir sebebin tesiriyle, onlarla, yani kongrelerle birlikte söner.

O halde iktisadi mesleklerin bu teşkilâtsızlığından büyük önemde bir sonuç çıkıyor. Çünkü içtimai hayatın bu mıntakasında meslek ahlâkı yoktur. Bugün mevcut olan da pek basit ve iptidaidir. Bunda belki gelecek için bir tohum görebiliriz. Gerçekten, olayların zarureti gereğince, fertler arasında temaslar vardır. Bunun neticesi olarak da, bazı ortak fikirler ve tavır ve hareket kuralları mevcuttur; fakat bunlar pek belirsiz şeylerdir, otoriteleri de pek azdır. Müstahdemin patronla, amelenin mütaahhitle, rakip fabrikatörlerin birbiri ile ve halkla münasebetlerinin ne olması gerektiğine dair cari olan fikirleri biraz belli bir dille tesbit etmek istersek, ne kadar kesinsiz ve

belirsiz fikirler elde edileceğini derhal görürüz! Çeşitli iktisadi mesleklerin, ahlâk adına ihtiva ettikleri kaideler, aşağı yukarı, müstahdem ve amelinin işini gördükleri kimselere karşı borçlu oldukları sadıklık ve bağlılık, çalıştırmanın iktisadi hâkimiyetini itidal ve insafla kullanması, fazla hileli ve namusa aykırı rekabetin suçlanması gibi güçlüklerle kavranabilen birtakım umumi fikirlerden ibarettir. Bu kadar belirsiz ve olaylardan bu kadar uzak hükümler ve düsturlar, tavır ve hareket üzerine pek büyük bir tesir icra edemezler. Esasen, hiçbir meslekte bunlara saygıyı sağlamakla görevli bir teşekkül de yoktur. Biricik müeyyideleri yaygın ve dağınık kamu oyudur. Kamu oyu ise, devamlı münasebetlerle fertler tarafından idame ettirilmediğinden, ve yine, aynı sebeple, fertlerin fiilleri üzerine yeter bir kontrol icra edecek halde olmadığından, salabet ve nüfuzdan mahrumdur. Bundan çıkan netice şudur: meslek ahlâkının vicdan üzerine pek hafif bir baskısı vardır. Sonra bu ahlâk o kadar az şeyden ibarettir ki, varlığı ile yokluğu bir gibidir. Böylece, bugün, ahlâkın dışında kalan, vazifenin düzenleyici tesirlerinden tamamiyle azade bulunan bütün bir kolektif faaliyet dünyası mevcuttur.

Bu hal normal midir? Birçok doktrinler bunu müdafaa etmiştir. Bunların başında ekonomizm gelir: ona göre, iktisadi anlaşmalar işi kendiliğinden düzenlenir ve muvazene bulur. Onu düzenleyici bir kuvvete bağlı kılmak zarurî olmadığı gibi, mümkün de değildir. Ve yine bir anlama

göre, birçok sosyalist doktrinlerin temelinde de bu vardır. Gerçekten sosyalizm de, ekonomizm gibi, kabul ediyor ki, iktisadi hayat kendiliğinden organize olmaya, hiçbir ahlâki otoriteye ihtiyaç hissetmeden, muntazam ve ahenktar bir şekilde işlemeye elverişlidir. Fakat şu şartla ki, mülkiyet hukuku değişmeli, eşya, fertlerle ailelerin âzalarından kurtarılarak cemiyetin eline bırakılmalıdır. Bu olduktan sonra, devlete düşen sadece, zaman zaman istihsal olunan servetlerin istatistiğini yapmak ve bunları tekerrür etmiş formüllere göre ortaklar arasında paylaşmaktır. Halbuki her iki nazariye de, marazî bir fiil halini hukuk haline ifrağ etmekten başka bir şey yapamıyor. Gerçekten bugün ekonomik hayatta bu özellik görülüyor. Fakat, mülkiyet teşkilâtının derinden değişmesi pahasına da olsa, bu özelliği muhafaza etmesi imkânsızdır. İctimai bir müessese, bir ahlâk disiplini olmadan yaşayamaz. Çünkü böyle olmazsa, ortada ancak biribiriyle çarpışan fert iştahları kâlacaktır; tabii olarak da, sonu gelmiyen, bu doymak bilmez iştahları düzene sokan bir şey bulunmazsa kendiliklerinden girecek değillerdir.

Avrupa cemiyetlerinin bugün ıstırabını çektiği buhran işte buradan geliyor. Ekonomik hayat, iki yüz yıldan beri, görülmedik bir gelişmeye kavuşmuştur. Şimdiye kadar hor görülerek aşağı sınıfların eline bırakılan ikinci derecedeki mevkiinden birinci sırada bir yere yükselmiştir. Görüyoruz ki, askerlik, idare, din müesseseleri, gitgide onun önünde geriliyor. Yalnız ilmî fonksiyonlar onunla

yer kavgası edebiliyor. Fakat ilmin de, bugünkü cemiyetlerin gözünde, pratik gayelere, yani büyük bir bölümünde, ekonomik mesleklerin işine yaradığı ölçüde bir değer ve itibarı vardır. Bazı kimseler tamamiyle sınai olacak cemiyetlerden bahsetmişlerdir. Bunda pek de haksız değillerdi. Cemiyet hayatının bütününde böyle bir yer tutmaya çalışan bir faaliyet şekli, kendine mahsus bir ahlâk düzeninden azade olamaz. Aksi halde, bundan bir anarşi doğar. Bu şekilde meydana çıkan kuvvetlerin tabiî gelişmeleri nedir? Bu da bilinmiyor, çünkü kimse onlara nerede durmak gerektiğini söylemiyor. Böylece bu kuvvetler, birbirinin alanına saldırmak, karşılıklı olarak birbirini atmak ve yok etmek isteyen birtakım zıt hareketlerle biribiriyle çarpışmaktadır. Şüphesiz, kuvvetliler zayıfları ezmeye, yahut da hiç olmazsa, boyunduruk altına almaya muvaffak olurlar, fakat böyle bir boyunduruk altına girme, hiçbir ahlâkın tanımadığı, bir oç alma günü ümidiyle, baskı altında kabul edilen bir fiil halidir. Bu tarzda imza olunan barış anlaşmaları geçicidir. Ruhları barışa götürmeyen mütarekelerdir. Ekonomik teşkilâtın çeşitli faktörleri arasında durmadan tekerrür eden çarpışmaların nereden geldiği görülüyor. Bu anarşik rekabeti, kendisine bağlanmamız gereken bir ideal gibi göstermek, hattâ onu bugünkü halinden daha iyi bir şekilde gerçekleştirmek gerektiğini söylemek, sadece hastalığı sağlık ile karıştırmaktan başka bir şey değildir. Sonra, bu buhrandan kurtulmak için, ekonomik hayatın temelini de-ğiş-

tirmek de kâfi değildir. Çünkü o ne tarzda düzenlenirse düzenlensin, hangi yeni düzene girerse girsin, yine olduğundan başka türlü olmayacaktır. Tabiat veya mahiyeti değişmiyecektir. Halbuki tabiatı gereğince kendi kendine yetemez.

İnsanlar arasında barış ve düzen, tamamiyle maddî illetlerden, hattâ pek ileri bile olsa, kör bir mihanikiyetten otomatik bir şekilde doğamaz. Bu bir ahlâk işidir.

Başka bir bakıma göre de, ekonomik hayatın bu şekilde ahlâk dışında kalması kamu hayatı için bir tehlike teşkil etmektedir. Ekonomik fonksiyonlar millet kuvvetlerinin büyük bir bölümünü emmektedir. Birçok fertlerin hayatı ticaret ve sanat muhitlerinde geçiyor. Dolayısıyla de, bunların hayatının büyük bir bölümü her türlü ahlâk faaliyetinin dışında geçiyor. Çünkü bu muhitte ahlâkın ancak pek zayıf bir izi vardır. Böyle bir durumun, büyük bir ahlâk düşkünlüğü kaynağı olmaması mümkün müdür? Görev duygusunun vicdanımızda kuvvetle yer etmesi için, içinde yaşadığımız hallerin onu devamlı olarak uyanık tutması lâzımdır. Ona karşı kulağımızı kapamaya sık sık meyletmemize rağmen, onu, yani görevi, bize hatırlatan bir gurupun çevremizde bulunması lâzımdır. Bu hareket tarzı, ne olursa olsun, ancak tekrarlar ve teamül ve tatbik ile sağlamlaşabilir. Eğer günümüzün büyük bir kısmında ahlâkla ilgisiz bir hayat sürersek, bizdeki ahlâk yayları nasıl gevşemez. Tabii olarak sıkılmaya, kendimize zor etmeye meyilli değiliz; eğer kendimize bu zoru - ki bun-

suz ahlâk yoktur - yapmaya davet edilmezsek, buna nasıl alışırız? Eğer bütün vaktimizi alan işlerimizde, kendi menfaatimizin kaidesinden başka bir kaide takibetmezsek, fayda gütmemiz, kendini unutmamanın, fedakârlığın zevkını nasıl alırız? İktisadi menfaatlerin başı boş, her türlü bağdan varestede oluşunu, niçin umumi ahlâkın düşkünlüğü takibettiği görülüyor. Çünkü, fabrikatör, tüccar, amele, müstahdem, mesleğini icra ettiği müddetçe, kendinin üstünde, egoizmine dizgin vuracak, hiçbir kuvvet görmüyor. O hiçbir ahlâk disiplinine bağlı değildir, dolayısıyla, bu neviden bir disiplin tanımıyor.

Şu halde iktisadi hayatın düzenlenmesi, ahlâklaşması, çarpışma ve kargaşalıkların sona ermesi, böylece fertlerin bir ahlâk boşluğu içinde yaşamaktan kurtulması - ki bu boşlukta kendi ahlâkiyetleri de zayıflamaktadır -, son derecede önemli bir şeydir. Zira, bu nevi içtimai fonksiyonlarda, bugünkünden daha müşahhas, olaylara daha yakın, daha şumullü bir ahlâkın kurulması zârudur. İş ortaklarından her birine, çok zaman meydana gelen temelli hallerle ilgili haklarını, vazifelerini belirsiz ve genel bir tarzda değil de, açık ve özel bir şekilde söyleyen kuralların varolması gerektir. Bütün bu münasebetler devamlı olarak istikrarsız bir durumda kalamaz. Fakat bir ahlâk da, hiçbir hazırlık olmaksızın, kendiliğinden, derhal kurulamaz. Ahlâk, ahlâkı tatbik edecek gurupun eseridir. Bu ahlâk eksik olduğu zaman, o gurupta kâfi tecanüs ve tesanüt yoktur. Gurup

olarak mevcut değildir, ahlâkın basitliği, iptidailiği, onun dağılmasının ifadesidir. Böylece, hastalığın gerçek ilâcı, ekonomik düzende, meslek guruplarına, bugün sahibolmadıkları bir sağlamlık vermektir.

Lonca, bugün sadece bir fertler kümesinden başka bir şey değildir. Onun belli, teşkilâtlı bir topluluk olması veya yeniden bu şekle girmesi lâzımdır, fakat böyle bir telâkki, tarihî peşin hükümlerle karşılaşılıyor, halbuki bu peşin hükümlerin onun şöhretini kırıyor, ve teşekkülüne engel oluyor. O halde bunları bir yana atmak lâzımdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Hiçbir sosyal faaliyet şekli yoktur ki, kendine mahsus bir ahlâk disiplinine ihtiyaç göstermesin. Gerçekten, geniş olsun, dar olsun, her sosyal gurup bölümlerden kurulu bir bütündür. Bu bütün ise kendisini teşkil eden ve sonuncu unsur olan fertlerin birikmesinden kurulur. Böyle bir gurupun tutunabilmesi için her bölümün, sanki yalnızmış, yani kendisi bütün değilmiş gibi değil, aksine bütünün devamını sağlayacak şekilde davranması gerekir. Fakat bütünün var olmak şartları bölümün şartlarının aynı değildir. Çünkü bunlar birbirinden ayrı iki şeydir. Ferdin menfaatleri üyesi bulunduğu gurupun menfaatleri değildir. Hattâ çok zaman birincilerle ikinciler arasında gerçek bir çarpışma vardır.

Fert, hesaba katmak zorunda olduğu bu sosyal menfaatleri pek belirsiz bir tarzda fark eder, hattâ bazan fark etmez bile, çünkü bu menfaatler onun dışındadır ve ondan başka bir şeyin menfaatleridir. Fert, bu itibarla, sosyal menfaatleri, kendine ait olan, kendini ilgilendiren bütün şeylerde olduğu gibi, her zaman duymaz ve kavramaz. Şu halde onu, bunları hatırlamaya ve saymaya zorlayan bir teşkilâtın bulunması lâzımdır. Bu teşkilât ise bir ahlâk disiplininden başka bir şey olamaz.

Zira bu gibi bir disiplin ferde, kolektif menfaatlere zarar getirmemek ve mensup olduğu toplumu bozmamak için yapması gereken şeyleri emreden bir kurallar toplamıdır. Ferdin, kendisine tabiatın temayülüne bıraktığı zaman, etrafında husule getireceği ölçüsüz kargaşalıklardan hiç tasalanmadan, öteki fertlerin aleyhine inkişaf etmemesi veya inkişaf etmeği istememesi için bir sebep yoktur. Ferdi bu yoldaki hareketlerinde zapteden, onun önüne setler çeken, ortakları ile münasebetlerinin ne olması gerektiğini, meşru olmıyan saldırmaların nerede başladığını, topluluğun devam ve bekası için kendisine düşen fiili yardımların neler olduğunu gösteren hep bu disiplindir. Disiplinin fonksiyonu ferde kendisine ait olmıyan, kendisini aşan ve kendi dışında bulunan gayeleri göstermek olduğu için, fert bu disiplini kendinin dışında, kendine hükmeden bir şey gibi görür, bir bakımdan gerçekte de böyledir.

Ahlâkın işte bu yücel (müttaal, fertten üstün) oluşundan ötürüdür ki, halk telâkkileri onu temel kuralları Tanrıdan gelen bir kanun gibi ifade eder. Sosyal guruplar ne kadar geniş olursa, bu kural veya düzen kurmak zarureti de o derecede fazla duyulur. Zira gurup ufak olduğu zaman fertle toplum arasındaki fark önemsizdir, bütün, bölümden güçlülükle ayrılabilir ve dolayısıyla bütünün menfaatleri herkes tarafından kolayca kavranabileceği gibi, bunları fertlerin menfaatine bağliyan bağlar da açıkça görülebilir. Fakat toplum genişledikçe aradaki fark kendini da-

ha ziyade gösterir ve fert toplum ufkunun ancak ufak bir parçasını kavrayabilir. Eğer kurallar yapılacak işlerin kolektif gayelere uygun olması için tutulacak yolu kesin olarak gösteremezse, ferdin toplum düşmanı olmasının, topluma karşı gelmesinin önüne geçilemez.

Bu sebepten, her meslek faaliyetinin bir ahlâkı olmaması imkânsızdır. Gerçekten birçok mesleklerin bu ihtiyacı giderdiklerini gördük. Burada yalnız iktisat âleminin müesseseleri istisna teşkil etmektedir. Hattâ bunlarda bile meslek ahlâkına ait bazı ilkel (iptidai) unsurların bulunmadığı söylenemezse de, bu unsurlar o kadar az gelişmiş, o kadar zayıf müeyyidelenmişlerdir ki varlıkları ile yoklukları bir gibidir. Gerçekten, bu ahlâk anarşisinin iktisadi hayatın bir zarureti olduğunu iddia edenler de vardır. İktisadi hayatın, normal olarak devam edebilmesi için, düzenlenmeye muhtaç olmadığını söyleyenler bulunmaktadır. Fakat böyle bir imtiyaz ona nereden gelmektedir?

Bu sosyal kurum, yani müessese her sosyal teşekkülün en esaslı şartından kendini nasıl kurtarabilir? Şüphesiz, klâsik iktisatçıların bu derece aldanmasına sebep, iktisadi kurumları (müessese) kendiliğinde bir varlık olarak ele almış ve bunların sosyal düzen üzerine yapacakları tepkileri düşünmemiş olmalarıdır. Bu bakımdan istihsal, her sınaî faaliyetin biricik gayesi gibi görünmektedir. Hattâ istihsalin, kesif (intensif) olması için düzenlenmeye ihtiyaç göstermediği, aksine, yapılacak en iyi işin özel menfaatleri yumuşatacak yer-

de, ferdî teşebbüsleri birbirleriyle çarpıştırmak ve kızıştırmak olduğu da ileri sürülmektedir.

Fakat iş yalnız istihisalle bitmez. Eğer sanayii, müstahsiller arsında müzmin bir mücadele yaratmak, daimî hoşnutsuzluk doğurmak şartiyle faydalı olabiliyorsa, yapılan fenalık telâfi edilmez bir fenalıktır. Hattâ sırf faydacı (utilitaire) bakımdan düşünülse bile, eğer servetler ekseriyetin ihtiyacını karşılamağa muvaffak olmıyarak, aksine sabırsızlıkları tahrik ederlerse, bunları yığmak, biriktirmek ne işe yarar? Öte yandan iktisadi faaliyetlerin kendiliğinden bir değeri olmadığı, sadece belirli bir gayeye erişmek için bir vasıta teşkil ettiği, içtimai hayatın uzuvlarından biri olduğu unutulmamalıdır. İçtimai hayat her şeyden önce birbiriyle âhenk içinde bulunan emeklerin topluluğu, fikirlerle iradelerin aynı gaye etrafında birleşmesidir. İnsanlara, ruhlarında olduğu kadar, karşılıklı ticari münasebetlerinde de biraz barış, huzur getirmiyen cemiyetin mevcudiyet sebebi yoktur. Şu halde, eğer sanayii ancak bu barışı bozmak, savaşı kışkırtmak pahasına verimli ve faydalı olabiliyorsa katlanılan zahmete değmez. Şunu da söylemek lâzım gelir ki yalnız iktisadi menfaatler bakımından bile, sadece istihsal kesafeti kâfi olmayıp, istihsalin bir düzen içinde yapılmasının da ayrıca bir değeri vardır. Birçok şeylerin yalnız istihsalıyla iş bitmez. Bunları, çalışanların eline ihtiyaçları karşılayabilecek bir şekilde muntazaman erişirmek de lâzımdır. Bolluk ve kıtlık devirlerinin birbirini takibetmesine meydan verilmemelidir. İşlerin bir kural ve

düzene bağlanmaması ise arzu edilen intizamı sağlamaya engel olur.

İktisatçı, hemen hemen her zaman gümrük tarifelerinin indirilmesi ve ulaştırma kolaylıkları sayesinde bugün bir melekette eksik olan yiyeceklerin başka memleketlerden sağlanmasına imkân bulunmuş olmasını ve gerçekten artık eski kıtlıkların ortadan kalkmış bulunmasını bir başarı diye ileri sürmektedir. Fakat eski çağlardaki yiyecek kıtlıkları yerlerini, doğurdıkları kargaşalıklar bakımından daha az feci olmıyan, sınai veya ticari buhranlara bırakmıştır. Toplum ne kadar büyür, pazarlar ne kadar genişlerse bu istikrarsızlığa son verecek bir düzenin kurulmasındaki müstacellik de o kadar önem kazanır. Zira, önce de söyledigimiz gibi, bütün, kendi bölümünü, ve toplum da ferdi ne kadar çok aşarsa, ferdin göz önünde bulundurmamak zorunda olduğu sosyal menfaat ve zaruretleri kendiliğinden duymaması imkânı da o derece azalmış olur.

Meslek ahlâkının iktisat âleminde de kurulabilmesi için, içtimai hayatın bu kısmında tamamiyle eksik olan meslek guruplarının kurulması veya bunların yeniden canlandırılması lâzımdır. Zira buna imkân verecek düzen ve kuralları ancak meslek gurupları hazırlayabilir. Fakat burada tarihî bir peşin hükümle karşılaşılacaktır. Bunun meslek gurupunun tarihinde bir adı vardır, bu da Lonca'dır.

Lonca sisteminin ise eski siyasi rejimimizle sıkı bir dayanması olduğu ve dolayısıyla ondan

sonra yaşamaması gerektiğine dair bir kanaat vardır. Sanayi ve ticaret için lonca teşkilâtını istemek, geriye atılmış bir adım sayılabileceği gibi, umumiyetle böyle hareketler de marazi hâdiseler gibi telâkki edilebilir.

Fakat insanı bu yolda bir hükme varmakta düşündürecek bir olay vardır. Bu da lonca sisteminin ta eski çağa kadar giden bir geçmişi olmasıdır. Eğer loncalar yalnız ortaçağla başlasaydı, bu teşkilâtın bu çağın siyasi sistemi ile doğup, zaruri olarak onunla birlikte ortadan kalkması gerektiğine inanılabilirdi. Fakat hakikatte loncaların çok daha eski bir kaynağı vardır. Esnaf kurumları, küçük sanatların belirmesi ve sanayiın sırf zirai olmaktan çıkması, yani şehirlerin kurulmasıyla birlikte doğmuştur.

Bu kurumların doğuşu Roma'da muhakkak tarihten önceki çağlara kadar yükselir. Plutarkhos ve Plinius'un naklettikleri geleneğe göre, bunların kuruluşu Kırıl Numa'ya atfedilmektedir. Bu kırılın en iyi icatlarından biri de halkı küçük sanat bölümlerine göre ayırmış olmasıdır. Şehir halkı iki kısım idi, daha doğrusu ikiye ayrılmıştı. Kırıl, bu büyük, temelli ayrılığı ortadan kaldırmak için halkı, fülütçüler, kuyumcular, dülgerler vesaire gibi çeşitli meslek guruplarına ayırdı. Şüphesiz bu bir masal olmakla beraber, esnaf teşekküllerinin eskiliğini ispata yeter. Kırallık ve cumhuriyet devirlerinde ise, mevcudiyetleri o derece silikti ki teşkilâtları bile bugün iyice bilinmemektedir. Fakat daha Cicero zamanında sayıları oldukça kabarık-

tı. "Bütün işçi sınıfları meslek teşekküllerini artırmak arzusunu gösteriyorlardı. İmparatorluk devrinde lonca saltanatı, iktisadi bünyedeki farklar göz önünde tutulmak şartıyla, tarihte misli görülmedik bir gelişme kazanmıştı."¹ Bir zaman oldu ki bütün amele sınıfları, iş bölümü artınca, kalabalık bir zümre teşkil etmeye başladılar. Ticaretle geçinenler de böyle olmuştur. Bu tarihlerde loncalar vasıflarını da değiştirmişlerdir. Loncalar ilk zamanları devletin kendi teşkilâtlarıyla uzaktan ilgili olduğu hususi guruplar iken daha sonra kamu hayatının gerçek organları oldular. Ancak hükümetin müsaadesiyle teşekkül edebiliyor, ve gerçek resmî vazifeler görüyorlardı. Gıda maddeleri loncaları (kasaplık, ekmekçilik, ilâh.) kamunun gıda ihtiyaçlarını sağlıyor, ve diğer esnaf cemiyetleri de aynı derecede olmasa bile, benzer hizmetler görüyorlardı. Böylece kamu işlerinde vazife olan lonca âzaları gördükleri hizmetlere karşılık imparatorların bazı imtiyazlarına mazhar oluyorlardı. Başlangıçta ehemmiyetsiz olan bu resmî sıfat yavaş yavaş önem kazanmış ve loncalar devlet mekanizmasının gerçek rükünleri olmuşlardır. Fakat devletin bu vasiliği altında o kadar ezildiler ki, bağımsızlıklarını tekrar ele almak istediler. Fakat mutlak hâkimiyeti ele almış bulunan devlet, kamuya ait hizmet ve vazifelerin irsî olmasını mecburi kılarak buna engel oldu, kendi yerine başka birisini teklif etmedikçe kimse bu mükelle-

¹ Waltzing: Institutions de Rome.

fıyetlerden kurtulamaz oldu. Böylece, loncalar Roma İmparatorluğunun sonuna kadar esaret altında yaşadılar.

İmparatorluk ortadan kalkınca, loncaların belirsiz izleri, Galya ve Germanya'daki Roma menşeli şehirlerde yaşamakta devam ettiler. Zaten Galya'yı yakıp yıkan iç savaşlarla istilâlar ticareti de, sanayii de mahvetmiştir. Loncalar tarafından büyük yükler tahmil edilen, buna mukabil kendilerine yeter kazanç sağlamıyan esnaf ve küçük sanat erbabı şehirlerden kaçıp kırlara dağılmak için bu fırsattan faydalandılar. Böylece, tıpkı sonraları XVIII. yüzyılda olduğu gibi, lonca hayatı milâdın ilk devresinde hemen tamamen sönük bir duruma düştü. Eğer ilim adamlarından biri bu esnada vaziyetin farkına varmış olsaydı, ihtimal şöyle bir neticeye varırdı: "Bu teşkilâtın ölmesi, lonca olarak mevcudiyet sebeplerinin artık kalmamış olmasından ileri gelmektedir. Bu sebepten onları yeniden kurmak için yapılacak her teşebbüs geri bir hareket olacağı gibi, tarihî inkişafı da durdurmaya imkân bulunmadığından, başarısızlığa mahkûmdur", derdi.

İşte bu suretledir ki iktisatçılar XVIII. yüzyılın sonunda loncaların artık hiçbir değeri olmadığını, geçmişten kalma bir hâtıra olarak yaşadığını, dolayısıyla kendilerinden beklenecek işleri başaramıyacak olan bu kurumların son izlerini de silmek gerektiğini söylemekte kendilerini haklı buldular. Bununla beraber olaylar böyle bir muhakemenin yerinde olmadığını kesin olarak ispat

edecektir. Nitekim, bütün Avrupa toplumlarında loncalar, bir zaman kaybolduktan sonra, yeniden canlandılar ve XI. , XII. yüzyıllarda tekrar ortaya çıktılar. Levasseur¹ XI. ve XII. yüzyılları, esnaf-
ların birleşmek ihtiyacını duydukları ve ilk teşek-
küllerini teşkil ettikleri devir olarak vasıflandır-
maktadır.

Loncalar XIII. yüzyıldan itibaren yeniden geliştiler ve bu durum, tekrar çökmeye başladıkları tarihe kadar devam etti. Bu kadar eski bir geçmişli olan, böyle bir beka ve devam gösteren, loncaların ârızı ve geçici siyasi bir rejime mahsus illetlere değil de, genel, esash sebeplere tâbi olduğunun delili yok mudur? Eğer loncalar "site" nin başlangıcından İmparatorluğa ve Hristiyan cemiyetlerinin doğuşundan Fransız devrimine kadar zaruri bir teşkilât mahiyeti almışlarsa, bu vaziyet herhalde kendilerinin devamlı ve derin bir ihtiyacı karşılamalarından ileri gelse gerektir. Bunların bir defa kaybolduktan sonra kendiliklerinden tekrar yeni bir şekilde ortaya çıkmaları, XVIII. yüzyıl sonunda âni olarak çökmeleri, içtimai hayatın yeni şartlariyle ahenktar olmadıklarına dayanan görüşün bütün değerini hiçe indirmez mi? Bugün bütün büyük Avrupa cemiyetlerinin, loncaları yeniden canlandırmak ihtiyacını duymaları, aksine bu kökünden ilga keyfiyetinin asıl kendisinin marazi bir hâdisе olduğuna ve Turgo'nun ıslahatının

¹ Levasseur. L'Histoire des Classes Ouvrières en France.

ters istikametinde veya ondan farklı yeni bir düzene muhtaç bulunduğuna delil değil midir?..

Lonca rejiminde bu yolda yapılacak bir ıslahatını faydalı neticeler verebileceğine dair insanı umumiyetle tereddüde düşüren bir sebep vardır. Bu ıslahattan bir fayda gelecekse, bu tahsisen doğuracağı ahlâki neticeleri sebebiyledir. Çünkü her lonca nev'i şahsına mahsus bir ahlâk hayatının ocağı olacaktır. Halbuki loncalardan kalan hâtıraların ve bunlardan bugün dahi yaşamakta olan unsurların üzerimizde bıraktığı intıba, bizi, onların böyle bir şey yapmaya muktedir olduklarına inanmamaya götürmektedir. Sanıldığına göre, loncalar ancak faydacı (utilitaire) vazifeler görebilir, daha ziyade mesleğin maddi menfaatlerine yarayabilir. Bunları yeniden kurmak sadece fert egoizminin yerine meslek egoizmini getirmek olur. Loncalar mevcudiyetlerinin son devrinde olduğu gibi daima kendi imtiyaz ve inhisarlarını kıskançça muhafaza eden, hattâ bunları artırmaya gayret eden bir teşkilât olarak düşünülmektedir. Bu itibarla böyle dar görüşlü meslek endişelerinin toplumun veya âzalarının ahlâkı üzerine pek müsait bir tesir yapabileceği sanılmamaktadır. Fakat tarihlerinin belli bir devrinde bazı loncalar için doğru olan bir hali, bütün lonca rejimlerine teşmil etmekten çekinmelidir. Bir defa bu fenalık her lonca teşkilâtına teşmil edilemez, sonra Roma loncaları ise bundan büsbütün başkadır: ancak ikinci derece faydacı gayeler güderlerdi. Waltzing diyor ki: "Romalılarda esnaf loncaları Ortaçağda

olduğu kadar kuvvetli bir meslekî vasfa sahibolmaktan uzaktı. Roma loncalarından ne usullere müteallik nizamnameler, ne mecburi çıraklık, ne de inhisar vardı. Gayeleri muayyen bir sanayii işletmek için zaruri sermayeler toplamak da değildi” Şüphesiz cemiyet halinde kurulmuş olmaları onlara, icabı halinde, müşterek menfaatlerini korumak için daha fazla bir kuvvet veriyordu. Bu ise loncadan beklenen faydalı neticelerden biri olmakla beraber, mevcudiyetinin asıl sebebini teşkil etmekten uzaktı.

Şu halde loncanın esas fonksiyonları nelerdir? İlk lonca dinî bir topluluk, bir tarikatti. Her birinin hususi bir tanrısı ve çok defa muayyen bir tapınakları, âyinleri vardı. Nasıl ki her ailenin bir *lar familiaris*’i her cité’nin bir *Genius publicus*’u vardıysa, her loncanın da koruyucu bir tanrısı *Genius collegii*’i vardı.

Meslekî ibadetler bayramsız ve şenliksiz geçmezdi. Hep birlikte kutlanan bu şenliklerde kurbanlar kesilir, adaklar yerine getirilir ve ziyafetler verilirdi. Meslektaşlar (ahîler) yalnız lonca Tanrısını kutlamak için değil, başka vesilelerle de toplanırlardı. Meselâ, yıl başlarında (Roma oymacıları ve fildişi sanatkârları) “Schol” larında toplanır, lonca hesabına kendilerine beşer dinar, pastalar, hurmalar v.s. verilirdi. Gene Carac ognatio veya Caresta aile bayramları da kutlanır, bu vesile ile yıl başlarında olduğu gibi aileler arasında hediyeler dağıtılırdı. Loncalar içinde cemiyetini kasasından para verilirdi.

Loncaların yardım sandığı bulunup bulunmadığı, muhtaç âzalara yardım edilip edilmediği keyfiyeti bahis konusu idi. Bu noktada kanaatler muhtelifti. Bayramlarda dağıtılan paralarla yiyeceklerin, ziyafetlerin yardım yerini tutması, muhtaç olanlara dolayısıyla bir yardım teşkil etmesi bu husustaki anlaşmazlığın önemini kısmen azaltmaktadır. Ne olursa olsun muhtaç bulunanlar, zaman zaman el altından yapılan bu gibi yardımlardan istifade edeceklerini biliyorlardı. Bu dinî özelliğin neticesi olarak Roma loncasının cenaze ve gömme ile ilgili bazı özellikleri de vardı. Hayatta ki-bar asılzadeler gibi aynı dinde birleşen kardeşler son uykularını da gene bir arada geçirmek istediklerinden, bütün zengin loncaların, her âzasının kendisini içine gömdüreceği, ortak bir Colombarium'u vardı. Cemiyetin müşterek bir mezarlık satın alabilecek parası olmadığı zaman, hiç olmazsa, müşterek kasadan âzaya şerefli bir cenaze merasimi temin edilirdi.

Ortak din, ortak ziyafetler, ortak bayramlar, ortak mezar: bütün bunlar Roma aile teşkilâtının ayırdedici özellikleri değil mi?.. Waltzing diyor ki: "Her lonca büyük bir aile yuvası idi. Sanat ve menfaat ortaklığı kan bağlarının yerini tutmakta idi. Aynı lonca fertlerinin, tıpkı aile hayatındaki gibi, ortak dini, ortak yemekleri, ortak mezarları vardı. Dinî bayramları ve cenaze merasimlerinin aile merasimlerinden sayıldığını yukarıda söylenmişti. Lonca efradı bu merasimde ailelerde olduğu gibi mukaddes akrabalığı ve ölü-

lere ihtiramı kutlulardı." Aynı eserde yine şöyle denilmektedir: "Bu sık sık yenilen yemekler loncayı büyük bir aile haline çevirmeye kuvvetle âmil oluyordu. Teşkilât mensuplarını birbirine birleştiren bağların mahiyetini bu aile kelimesinden başka hiçbir tâbir daha iyi ifade edemez. Birçok alâmetler loncanın içinde büyük bir kardeşlik hüküm sürdüğünü ispat etmektedir. Âzalar birbirine kardeş göziyle bakıyor, bazan birbirlerine bu adı veriyorlardı. Ekseriyetle birbirlerine Soldales diyorlardı. Bu kelime dahi, sıkı bir kardeşliğe delâlet eden mânevi bir akrabalık ifade etmektedir. Loncanın koruyucularına çok defa baba veya ana deniyordu. Teşkilât mensuplarının loncalarına karşı gösterdikleri sadakatin bir delili de, loncaya vasiyetle yaptıkları vakıf veya hediyelerdir. Gene bu sadakatin diğer bir delili de anıt kabirlerde okuduğumuz Pius in Collegio (loncaya sadakat gösterdi) cümlesidir. İşçi loncalarında her şeyden önce aile hayatı sınırlarını aşan fakat site'ninkinden daha sınırlı bulunan bir samimiyet kurmak, bu suretle hayatı daha kolay, daha zevkli geçirmeye imkân verecek bir arkadaş çevresi yaratmak maksadiyle birleşiliyordu.

Hıristiyan toplumları site modeli üzerine kurulmadıklarından, ortaçağ loncaları Roma loncalarına benzemiyordu. Fakat onlar da yine mensupları için birer mânevi çevre teşkil ediyorlardı. Yine Levasseur diyor ki: "Lonca aynı sanat erbabını birbirine bağlıyordu. Çok zaman lonca bir paroisse'da (papaslık) (bir papazın idare ettiği

yer, aşağı yukarı büyükçe bir köy) veya hususî bir chapelle (mescid) de kuruluyordu, bütün cemaatin pîri olan bir azizin himayesi altına giriyordu. Bu mesçitte toplanıyor, merasimle dualar ediyorlardı. Bundan sonra lonca mensupları günlerini eğlenceli bir ziyafetle bitiriyorlardı. Bu yönden ortaçağ loncaları Roma loncalarına pek benziyordu". "Bütün bu masrafları karşılayabilmek için müşterek bir bütçe lâzımdı. Loncanın da bir bütçesi vardı... Varidatın bir kısmı hayır işlerine vakfedilmişti... Paris aşçıları para cezalarının üçte birini ticari sebepler veya ihtiyarlık yüzünden yoksulluğa düşen meslekdaşlara yardıma ayırıyorlardı. Epey zaman sonra XVIII. yüzyılda kuyumcuların hesaplarının iane faslında, iflâs etmiş bir kuyumcuya geri verilmemek üzere yapılan iki yüz liralık bir yardım görülmüştür."

Bundan başka her meslek için iş verenle işçi arasında olduğu gibi iş verenlerin kendi aralarında da karşılıklı vazifeleri tâyin eden kuralları vardı. İşçi bir defa iş kabul edince teahhüdünü keyfî olarak bozmazdı. (Tüzükler istisnasız taahhüt müddetini tamamlamadan işinden ayrılan bir çırağa iş verilmesini menetmekte ve böyle bir kimseye iş teklif eden usta ile işi kabul eden çırağı şiddetle cezalandırmakta idi). Fakat öteyandan çırak da sebepsiz yere işinden çıkarılmazdı. Cilâcılarda çırakların işinden çıkarılması sebebinin on çırak ve dört usta tarafından onaylanması lâzım gelirdi. Usul ve kurallar her meslek için gece hizmetine cevaz olup olmadığını tesbit

ederdi. Yasak halinde ustanın çıraklarını uykudan mahrum etmesi katiyen memnudu.

Birtakım kurallar da, meslek haysiyetini korumak için konulmuştu. Tüccar veya esnafın müşterisini aldatmasının, malına hakiki evsafının anlaşılmasına mâni olacak bir şekil vermesinin önüne geçilmesi için her türlü tedbirler alınmıştı. (Kasapların eti şişirmesi, içyağı ile domuz yağını karıştırması, köpek eti satması ve ilâh). Dokumacıların murabahacılardan satın alınan yünle kumaş yapmaları, bu gibi yünlerin borç karşılığı olarak verilmiş bir rehine teşkil edebileceği mütalâasiyle menedilmişti. Bıçakçıların ipek veya pirinç veya hut kalay tellerle kaplamalı saplar yapması, içi ağaç olan bu sapların dikkatsiz bir alıcıyı aldatabileceği düşüncesiyle, yasaktı."

Bir zaman geldi ki, XVIII. yüzyılda, bu kayıtlar şüphesiz faydalı olmaktan ziyade sıkıcı bir mahiyet aldı, mesleğin itibarını, mensuplarının haysiyetini koruyacak yerde işverenlerin imtiyazlarını himaye eder bir şekle girdi. Yeni hayat şartlarına ayak uydurmak için gereken değişiklikleri vaktinde yapmıyan veyahut tek bir yönde gelişerek işleri aşırılığa götüren ve bu suretle üzerlerine aldıkları vazifeyi yerine getirmekte kendilerini beceriksiz bir duruma düşüren teşkilâtın bir gün soy-suzlaşacağına (dejenere olacağına) şüphe yoktur. Bu ise adı geçen teşkilâtın bir işe yaramadığını iddia ederek lâğvına yürümektense, bunu ıslah çarelerini aramak için bir sebep teşkil eder.

Yukarda anlatılan olaylar, meslek gurupları-

nın geçmişte olduğu gibi bir ahlâk muhiti yaratmaya hiç de elverişsiz olmadığını ispat etmektedir. Hattâ tarihlerinin en uzun bir devresinde loncaların asıl vazifelerinin bundan ibaret olduğu görülmüştür. Zaten loncalarda görülen bu durum nihayet umumi ve sosyal bir kanunun hususi bir tezahür şeklidir. Mademki halkın büyük bir kısmının katılmadığı müşterek fikir, menfaat, his ve meşgaleleri olan birtakım fertler vardır; şu halde bunların, bu benzeyişlerin tesiri altında, birbirlerine yaklaşmaları, birbirlerini çekmeleri ve aramaları, birbirleriyle münasebet پیدا etmeleri ve böylece toplumun sinesinde özel bir çehreye sahip bir gurupun yavaş yavaş teşekkül etmesi pek zaruri ve kaçınılmaz bir şeydir. Bir defa böyle bir gurup teşekkül edince, kendine has ve bu topluluğu meydana getiren şartların damgasını taşıyan bir ahlâk hayatının doğmaması imkânsızdır. Zira, insanların, bir araya gelerek teşkil ettikleri birliğin mâna ve mevcudiyetini hissetmeksizin, bu birliğe bağlanmaksızın, bununla alâkadar olmaksızın, bütün hareketlerinde bunu göz önüne almaksızın birlikte yaşamaları ve samimî münasebetler kurmaları mümkün değildir. Fertten üstün olan şeylere yani ferdin ait olduğu gurupun menfaatlerine karşı beslenen bu bağlılık bütün ahlâk faaliyetinin asıl kaynağıdır. Bu duygu sarahat پیدا edip de müşterek hayatın en basit ve en ehemmiyetli hallerinde kendini göstererek az çok muayyen formüller halinde ifade olunduğu zaman bir ahlâk kuralları topluluğu kurulmaktadır, demektir.

Olayların tabii gidişini olağanüstü sebepler bozmadıkça bu vaziyet zaruri olarak böylece hüsule gelir. Esasen bunun böyle olması fert için olduğu kadar toplum için de hayırlıdır. Toplum için faydalı olmasının sebebini, bu suretle ortaya çıkan faaliyetlerin sosyalleşmesi ve bir zapt ve rapt altına girmiş bulunmasında aramalıdır. Eğer bu faaliyet büsbütün fertlere bırakılırsa, ancak karmakarışık bir şekil alır, çarpışmalar içinde kuvvetini kaybeder ve toplum iç savaşın cezasını çekmekten ve sarsıntılar geçirmekten kendini kurtaramaz. Bununla beraber toplum, gerek kendi kendine, gerekse kamu kuvvetleri vasıtasıyla bu düzenleyici rolünü oynayabilmek için düzenlenmesi gereken hususi menfaatler ve teskini lâzım gelen çarpışmalardan pek uzakta kalır. Dolayısıyla bu vazifeyi bizzat ifa edecek bu gibi hususi gurupların teşekkülünü kolaylaştırmak toplumun kendi menfaati icabıdır. Hattâ toplum, icabında bu gurupların teşekkülünü hızlatıp kolaylaştırmak zorundadır. Diğer taraftan ferdin de kendini toplumun barış ve düzen getiren vesayeti altında görmekte ciddi menfaati vardır. Zira anarşiden ferdin kendinin de üzüleceği ve insanlar arasındaki münasebetlerin hiçbir düzene bağlı olmadığı zaman meydana gelen devamlı çarpışmalar ve durmak dinlenmek bilmiyen tartışmalardan ferdin de ıstırap çekeceği şüphesizdir. En yakın arkadaşları içinde savaş halinde yaşamak ve durmaksızın bir düşman çevresinde bulunmak fert için hiç de iyi bir şey değildir. Böyle bir umumi düşmanlık ha-

vası ve bunun doğurduğu zaruri gerginlik ve herkesin birbirine karşı devamlı güvensizliği, bütün bunlar ıstırap vericidir. Zira insanlar savaşı sevdiği kadar barış ve neşe içinde yaşamayı da severler ve böyle bir hayatın kıymeti ise sosyal vasıflarının artmış olması nispetinde, yani medenileşmeleri derecesinde artar. Dolayısıyla menfaatleri müşterek olan fertler birleştikleri zaman, yalnız kendi menfaatlerini korumak ve bunları rakip teşekküllere rağmen yürütebilmek maksadını gütmeyenler, fakat aynı zamanda sırf birleşmek, bir birlik vücuda getirmek zevkı için, kendini rakipler arasında yalnız duymamak ve mânevi bir topluluğa girmek saadetine erişmek ve nihayet hemcinsleriyle birlikte hakiki bir ahlâk hayatı sürmek için de bir araya gelirler.

Aile ahlâkı da başka türlü kurulmamıştır. Ailenin gözümüzdeki itibarı dolayısıyla bir ahlâk ocağı, sadakat, feragat ve mânevi birlik okulu olduğu ve başka bir kurumda bulunmıyan bazı hususi vasıfların imtiyazına yalnız kendinin sahip bulunduğu sanılmaktadır. Aynı kandan olmanın istisnai ve kuvvetli bir mânevi yakınlaşmaya sebep olduğuna inanılmaktadır. Yalnız kandaşlık “consanguinité”, her zaman kendine atfedilen fevkalâde tesire malik değildir. Kandaş olmıyanların da uzun zaman aileler içinde ehemmiyetli bir yekûn tuttıkları görülmüştür. Eskiden suni akrabalıklar pek büyük bir kolaylıkla teessüs ediyor ve tabii akrabalığın bütün âkıbet ve neticelerini doğuruyordu. Şu halde aile ne yalnız, ne de tamamiyle

aynı kandan olanlardan müteşekkil bir guruptur. Aile daha ziyade siyasi toplumun sinesinde sıkı bir düşünce, duygu ve menfaat birliğiyle pek özel bir tarzda birbirine yaklaşmış bulunan birtakım fertler topluluğudur.

Kandaşlık aile topluluğunu yaratmaya hizmet etmiş ise de, bunu meydana getiren biricik sebep değildir. Biribirine yakın oturma, iktisadi menfaatler birliği ve din birliği daha az ehemmiyetli unsurlar olmamıştır. Bununla beraber ahlâk tarihinde ailenin ne büyük rol oynadığı ve bu gurupun sinesinde ne kuvvetli bir ahlâk hayatının teessüs ettiği malûmdur. Şu halde meslek guruplarında teessüs edecek ahlâk ne için başka türlü olsun?

Bu meslek guruplarında teessüs edecek ahlâk hayatının bazı bakımlardan ailede aldığı genişliği bulmıyacağı açıkça tahmin edilebilir. Bunun da sebebi meslek guruplarına girecek kimse-lerin evsafının daha geri olabileceğinden değil, fakat bahis konusu münasebet ve olayların daha mahdut bulunacağındadır. Aile, hayatın tamamını içine alan, elinden hiçbir şey kurtulmıyan, her şey kendisinde akseden ve siyasi toplumun küçük bir örneği olan bir guruptur. Meslek gurupları ise, aksine, hayatın ancak muayyen bir kısmını doğrudan doğruya, kendi çevresi içine alır, yani, yalnız mesleği ilgilendiren bölümünü ihtiva eder. Bununla beraber iş bölümünün gittikçe ihtisaslaşması ve ferdî faaliyetin zamanla tamamıyla meslek faaliyeti sahasına inhisar etmesi dolayı-

siyle mesleğin hayatta işgal ettiği büyük mevkii gözden uzak tutmamalıdır.

Aile ile bu meslek guruplarının arasındaki yakınlaşma keyfiyetini olaylar Roma loncalarını salinde en iyi bir şekilde doğrulamaktadır. Gerçekten, loncanın büyük bir aile olduğu ve bunun aile topluluğu modeli üzerine kurulduğu ve nitekim ortak ziyafetleri, ortak bayramları, ortak ibadetleri ve ortak mezarlıkları olduğu görülmüştür. Buradaki loncalar gelişmelerinin başlangıcında müşahede edilebildiklerinden bunlar üzerinde yapılan incelemeler loncaların ahlâk gayeleri ile teşekkül etmiş olduklarını diğer loncalara nazaran daha iyi bir şekilde göstermektedir.

Sanayi sırf ziraate inhisar ettiği müddetçe, loncaların tabiî kadrosu aileyi, köy de ailelerin bir araya gelmesinden teşekkül eden mahdud bir topluluğu geçmiyordu. Çiftçi, umumiyetle mal alıp verme gelişmediği müddetçe, köyünden dışarıya çıkamamakta ve kendisini zirai istihsal ile geçindirmekte idi. Çiftçi ailesi aynı zamanda bir meslek gurupunu teşkil ediyordu. Fakat bu vaziyet karşısında lonca ne zaman ortaya çıktı?. — Küçük sanatlarla beraber. Çünkü küçük sanatların ziraatte olduğu kadar munhasıran ailevi bir mahiyeti yoktur. Sanatiyle yaşamak için müşterileri olmak lâzımdır. Şu halde aynı sanattan olanların ne işler yaptıklarını göz önünde bulundurmak ve onlarla mücadele etmek veya anlaşmak icabeder.

Böylece, kendine mahsus kadrosu olmaksızın, aile kadrosunu aşan yeni bir sosyal faaliyet şekli

kurulmuş bulunuyordu. Bunun teşkilâtsız kalması için kendine bir teşkilât yaratması ve bu maksatla başka türlü bir gurupun teşekkül etmesi lâzımdı. Fakat yeni teşekkül eden sosyal kurumlar daima eski teşekküllerin az çok değişmiş ve kısmen başkalaşmış şekilleridir. Bu itibarla yeni teşekkül eden meslekî guruplar aile tipini kendilerine model edindiler. Fakat, pek tabii olarak, aileyi tamamiyle kopye etmeksizin ancak temel çizgilerini taklit edebildiler. Böylece, yeni doğan lonca bir nevi aile oldu ve zamanla ailenin faaliyet sahası dışına çıkan birtakım sosyal faaliyetler bakımından onun yerine geçti. Bu da aile imtiyaz ve salâhiyetlerinin bir nevi parçalanması idi.

Bu benzeyiş üzerinde ısrar ederek geleceğin loncalarının da bu ailevi vasıfta kalacaklarını iddia etmek istemiyorum. Şüphe yoktur ki loncalar geliştikleri nispette bazı yeni vasıfları almalı ve geliştirmeli ve bakiyesi bulundukları teşkilâtın eski şekillerinden gitgide uzaklaşmalıdırlar. Zaten Ortaçağ loncası aile teşkilâtını pek az andırıyordu. Şüphesiz bugünün ihtiyaçlarını karşılayacak bir teşkilât ise buna daha az benziyecektir. Bu takdirde loncaların ne şekilde olmaları lâzım geldiği meselesi ortaya çıkmaktadır. Bunların hangi sebeplerden dolayı zaruri olduklarını gördükten sonra, kolektif hayatın bugünkü şartları içinde rollerini hakkıyla ifa edebilmek için ne gibi şekiller almaları icabettiği hakkında da bir fikir edinebilmek lâzımdır. Mesele ne kadar güç olursa olsun, bunun hakkında da birkaç söz söylemeyi deniyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Lonca sisteminin itibarını düşürmekte âmîl olan yukarıda bahsettiğimiz tarihî peşin hükümden başka, diğer bir sebep daha vardır. Bu da iktisadi faaliyeti düzen altına almak fikrinin umumiyetle doğurduğu antipatidir. Bu neviden her müdahale az çok can sıkan, kısmen tahammül edilebilen ve fertlerin bazı haricî hareketleri üzerinde müessir olup ruhlara bir şey söylemediği gibi, vicdanlarda da kökü olmıyan bir zabıta işi olarak tasavvur edilmektedir. Fertlerin lüzumunda maddeten tâbi oldukları, fakat hakikatte hiç de arzu etmedikleri geniş bir atelye tüzüğüne benzetilmektedir. Böylece bir fert tarafından kurularak diğerlerine istemedikleri halde zorla kabul ettirilen disiplin ile bir gurup âzasının kabule mecbur oldukları kollektif disiplin biribine karıştırılmaktadır. Kolektif bir disiplin ancak kamu oyuna dayanır, âdet ve geleneklerde yerleşerek tutunabilir ve asıl önemli olan mesele de bu örf ve âdetlerdir.

Kurulu tüzük, bu örfleri daha açık bir şekilde belirtmek ve müeyyidelendirmekten başka bir şey yapmaz. Tüzük aynı bir gayeye ortakça bağlılığı, ortak düşünce ve duyguları kurallar şeklinde ifade eder. Şu halde onu sadece dışarıdan

görmek, mahiyeti hakkında aldanmak, ruhu değil, ancak, lafzı görmektir. Gerçekten tüzükler bu suretle gözden geçirilince fertleri, kendilerini ilgilendirmiyen bir menfaat uğrunda, istediklerini yapmaktan alıkoyan sadece sıkıcı bir yasak gibi görünebilir. Dolayısıyla bu yasaktan kurtulmak çarelerini aramaya veya bunun tesirlerini asgariye indirmeye çalışmak pek tabiidir.

Fakat, lafzın altında, ona can veren ruh vardır. Ferdi, mensup olduğu gurupa ve bu gurupu ilgilendiren her şeye bağliyan bağlar vardır; kurulu düzenlere bir mâna ve bir hayat veren, fertleri bu düzenlerin uygulanmasına teşvik eden ve fertlerin saygı gösterdiği ve bağlandığı, her türlü içtimai duygular, ortak gayeler, gelenekler vardır. Şu halde, kolektif disiplini istibdada doğru bir hareket gibi telâkki eden klâsik iktisatçıların görüşleri pek sathidir. Hakikatte disiplin, normal ve gerektiği gibi olduğu zaman, bundan tamamiyle başka bir şeydir. Disiplin, insanların kalbinde hiç değilse kendi nefsi hayatından daha az yer tutmıyan bütün bir ortak hayatın hem hulâsasası ve hem de şartıdır. Loncaların birazdan tarife çalışacağımız model üzerine yeniden teşkilâtlandırılmış olmalarını görmek istememize sebep, sadece bir seri yeni mevzuatın mevcut olanlara ilâve edilmesi değil, fakat iktisadi faaliyetlerde her şeyden önce ferdi düşünce ve ihtiyaçlardan başka mülâhazaların da yer alması ve bu faaliyetlerin daha içtimai bir mahiyet kazanmasıdır.

Burada aynı zamanda görmek istediğimiz

şey meşlek teşekküllerinin sanat ve ticaret hayatının çeşitli unsurlarını her zaman ihate eden birer ahlâk muhiti olmaları ve bu ahlâk vasıflarını her zaman muhafaza etmeleridir. Kural ve düzenler ne kadar zaruri olurlarsa olsunlar, esas halin dış ifadesinden başka bir şey değildirler. Bahis konusu olan şey, bazı faaliyetleri dıştan ve mihanikî olarak telif etmek değil; ruhlarda, düşüncelerde bir birlik yaratmaktır.

Bu itibarla lonca sisteminin kurulması iktisadi sebeplerden değil, fakat ahlaki zaruretlerden dolayı elzem olarak görünmektedir. Zira, iktisadi hayata ancak bu sistem sayesinde ahlâki bir mahiyet vermek kabildir. Son zamanlarda iktisat sahasında husule gelen büyük gelişme göz önüne alınınca sosyal faaliyetin en büyük bir kısmının hemen her türlü ahlâk mülâhazalarının tesiri dışında kaldığını veya hiç değilse kendilerine mahsus belli birtakım ahlâk kurallarına bağlı olmadığını söylemekle bugünkü vaziyet hakkında bir fikir verilebilir. Şüphesiz umumî olarak ahlâk kuralları buralarda da uygulanmaktadır. fakat, bu kurallar umumiyetle sosyal münasebetleri alâkalandırmakta olup hususi bazı faaliyet sahaları için düşünülmüş değildirler.

Umumi ahlâk kuralları ticaret ve sanayi hayatına mahsus olmıyan münasebetlerle ilgilidir, yoksa başkaları ile değil. Ticaret ve sanayi hayatının bir ahlâk düzeni altına girmek ihtiyacında bulunmayışının sebebi nedir? Sosyal hayatın bu kadar ehemmiyetli bir sahasında vazife kavramı bu de-

rece de az mevcut olunca umumî ahlâk nereye varır? Papazın, askerin, avukatın, hâkimin v.s. nin meslekî ahlâkları oluyor da ticaret ve sanayide niçin böyle bir şey bulunmuyor? Nasıl oluyor da iş verenin iş alana veya iş alanın iş verene veya yahut müteşebbislerin birbirlerine karşı, çok defa gerçek harblerden daha merhametsiz bir mahiyet alan, rekabetlerini azaltacak veya tamamıyla ortadan kaldıracak birtakım vecibeleri bulunmuyor?

Bütün bu hak ve vazifeler her türlü sanayi şubesinde birbirlerinin aynı olamaz ve çeşitli özel faaliyet sahalarındaki ayrı ayrı şartlara göre değişmeleri gerekir. Meselâ, ziraat sanatlarındaki vazifeler insan sağlığına zarar verebilecek olan sanatlardakinin aynı değildir, ticaretteki vazifeler umumiyetle sanayidekilerine benzemez v.s. Bu bakımdan hangi durumda bulunduğumuzu şu kıyaslama daha açık kılacaktır. Vücutta haşevi hayatın (vie viscérale) bütün fonksiyonları sinir sisteminin dimağdan başka bir bölümünün, büyük sempatik ve akciğer, mide sinirinin, idaresindedir. Toplumda da çeşitli uzuvlar arasındaki münasebetleri düzenliyen bir dimağ vardır. Fakat haşevi (viscérale) fonksiyonlar, nebati hayatın (Vie végétative) fonksiyonları veya buna benzer başka fonksiyonlar hiçbir düzenleyici tesire bağlı değildir. Kalb, ciğerler, mide v.s. hareketlerinde her türlü disiplinden azade olduğu zaman ne vaziyet tahaddüs ederse, iktisadi hayatlarının nâzım teşkilâtı bulunmayan milletlerin arz ettiği manzara da buna benzer. Şüphesiz sosyal dimağ, yani devlet,

Bunun yerini tutmaya ve bu vazifeleri ifa etmeye çalışmaktadır. Fakat bu onun işi olmadığı gibi, devletin müdahalesi tesirsiz kalmadığı hallerde bile, başka mahiyette karışıklıklara sebebiyet verir.

O halde bundan daha acele bir ıslahata lüzum bulunduğunu sanmıyorum. Bu ıslahatın her şeye kâfi geleceğini söylemek istemiyorum, fakat diğer ıslahatın takibedebilmesi için yapılacak ilk iş budur. Yarın mülkiyet rejiminin mucizevi bir şekilde değiştiğini, istihsal vasıtalarının kollektivist formüle göre şahısların elinden alınarak yalnız cemiyete verildiğini farz edelim; fakat yine bugün içinde bocaladığımız meseleler hiçbir şekilde halledilmiş olmayacaktır. Daima bir iktisadi cihaz ve bunun işleminde vazife alan muhtelif unsurlar bulunacaktır. Şu halde bu muhtelif unsurların hak ve vazifelerini tâyin etmek ve bunu her sanayi şubesi için ayrı ayrı yapmak lâzım gelecektir. Bu takdirde, iş miktarını, muhtelif işçilerin ücretlerini ve birbirlerine ve topluma karşı vazifelerini v.s. tesbit eden kuralların kurulması gerekecek ve yine tıpkı bugünkü gibi işi kökünden ıslah etmek zarureti karşısında kalınacaktır. Çünkü üretim araçları bir elden alınıp diğer bir ele verilecek, fakat bunun ne tarzda işliyeceği, ekonomik hayatın ne olması gerekeceği ve bunun şartlarını değiştirmek için ne yapmak lâzım geleceği bilinmiyecektir. Şu halde içinde bulunduğumuz karışık durum gene kalacaktır. Zira, bir defa daha söylüyelim ki, bu halin sebebi falan şeylerin şurada olmayıp da burada olması değil, fakat bunların vesile olduğu

faaliyetin düzenlenmemiş olmasıdır. Bu faaliyetin düzenlenmesi ve daha ahlâki bir şekil alması mucizeyle olmayacaktır. Bu ıslahat, ne odasında çalışan bir âlim ve ne de bir devlet adamı tarafından başarılabılır. O ancak ilgili meslek erbabının eseri olabilir. Bunun içindir ki halen mevcut olmayan bu meslek guruplarını yeniden kurmaktan daha acele bir iş yoktur. Diğer meseleler yalnız bundan sonra faydalı bir şekilde tetkik edilebilir.

Mesele bu şekilde ortaya konduktan sonra, bu loncaların kolektif hayatımızın bugünkü şartlarına uyabilmesi için nasıl olmaları lâzım geldiğini araştırmak kalır. Loncaları tıpkı eski şekillerinde yeniden canlandırmak bahis konusu olamaz. Eski şekilleriyle yaşamalarına imkân olmadığı içindir ki ölmüşlerdir. O halde hangi yeni şekil almaları lâzım gelir? Bu halledilmesi hiç de kolay olmayan bir meseledir. Bu işi biraz metodik ve objektif bir tarzda tetkik edebilmek için lonca rejiminin geçmişte ne suretle geliştiğini ve gelişmenin hangi şartlar altında meydana geldiğini bilmek gerekir. Ancak bundan sonradır ki, toplumun içinde bulunduğu bugünkü şartlar belli olduğuna göre, lonca rejiminin ne olması gerektiğine dair oldukça açık bir hüküm verilebilir. Bunun için de henüz yapmamış olduğumuz birçok tetkiklere ihtiyaç vardır. Fakat bununla beraber belki de bu gelişmenin genel çizgilerini sezmek imkânsız değildir.

Gerçekten lonca rejimi görüldüğü gibi, Roma sitesinin ilk devirlerinden beri mevcut ise de,

Bu rejimin Roma devrindeki şekli daha sonra ortaçağda aldığı şeklin aynı değildi. Bu fark sadece Roma esnaf teşekküllerinin ortaçağ loncalarından daha çok dinî ve daha az meslekî bir özelliği bulunmasından ileri gelmektedir. Bu iki kurum çok daha ehemmiyetli bir vasıfla birbirinden ayrılıyorlardı.

Romada lonca, hiç değilse başlangıçta, toplum hayatının dışında kalan bir kurumdur. Romalıların siyasi teşkilâtlarını unsurlarına ayırmak suretiyle tetkik eden tarihçi, loncaların mevcudiyetini gösteren hiçbir şeye raslamaz.

Loncalar, tanınmış ve tarif edilmiş birlikler olarak Roma teşkilâtına girmemişlerdir. Ne seçimlerde, ne de ordu toplantılarının hiçbirinde esnaflar bir teşekkül halinde bulunmuyorlardı. Hiçbir yerde, meslek gurupları, bu sıfatla ne toplu olarak, ne de muayyen uzuvları vasıtasıyla kamu hayatına iştirak etmiyorlardı. Olsa olsa belki bu mesele, Servius Tullius tarafından teşkil edilen "Centurie" ler olduğu sanılan üç veya dört lonca hakkında bahis konusu edilebilir ki, bunlar da dülgerler, tunççular, trampeteciler ve borozancılar dı. Bununla beraber bu olay da ispat edilmiş olmaktan çok uzaktır. Bu isimleri taşıyan "Centurie" lerin bütün dülgerleri, bütün demircileri ve saireyi değil, yalnız silâh ve harb aletlerini yapan veya onaranları içine almış olmaları pek muhtemeldir. Halikarnas'lı Dionisios bu tarzda toplanan işçilerin sırf askerî bir vazife gördüklerini ve esasen harb zamanında başka hizmetlerle tavgiz

edilen işçilerin de bu ad altında toplandıklarını kesin bir dille söylemektedir. Şu halde bu "Centurie" lerin gerçek loncaları değil, askerî teşekkülleri temsil ettiklerine inanılabilir. Bununla beraber başka loncaların hepsi, muhakkak ki Romalıların resmî teşkilâtı dışında idiler.

Loncalar daha ziyade ihtiyarı bazı teşekkülleri ve kısmen gayri resmî olan veyahut hiç değilse resmî teşkilâttan sayılmıyan sosyal gurupları teşkil ediyorlardı. Bunun sebebini de anlamak kolaydır. Loncalar küçük sanatların az çok gelişmeye başladıkları zamanda teşekkül ettiler. Küçük sanatlar Romadaki kolektif faaliyetin uzun zaman ârızı ve tâli bir şekli olarak kaldılar. Roma aslında ziraatçı ve asker bir toplumdur. Ziraatçı bir toplum olarak "Gentes, Curies ve Tribus" lere bölünmüştü. Centurie meclisleri ise daha ziyade askerî mahiyette teşekküllerdi. Fakat önce bilinmiyen ve daha sonra pek iptidai olan sınaî kuruluşların ise sitenin siyasi bünyesine hiçbir suretle tesir etmemesi tabiidir. Bunlar, Roma'nın iptidai teşkilâtında görülen bir nevi *türemeler*'in mahsulü olup, normal ve resmî kadroların yanında sonradan ortaya çıkan teşekküllerdir.

Roma tarihinin oldukça ilerlemiş bir devrine kadar küçük sanatların mânevi bir itibarsızlığa düşmüş olması, bunların devlet teşkilâtında bir yer aldığina dair ileri sürülen her türlü faraziyeyi de çürütmektedir. Olaylar zamanla değişmiş ise de bunların başlangıçta ne olduklarını değişme tarzlarından da anlamak kabildir. Sanat erbabı artan

ehemmiyetleriyle mütenasip bir mevki elde etmek ve menfaatlerine hürmet ettirmek için usulsüz vasıtalara başvurmaya, loncalar kendilerine karşı gösterilen hor görüşü önlemek için el altından iş görmeye ve gizli tahrikât yoluyla hareket etmeye mecbur oldular. Bu vaziyet Roma toplumunun kendiliğinden onlara açık olmadığına en iyi bir delildir. Sonraları devletin bir parçası olmaya, ve idare makinesinde bir yer almaya muvaffak oldularsa da bu değişme loncalar için şanlı ve faydalı bir zaferden ziyade acı bir boyunduruk mahiyetini aldı. Devlet teşkilâtına sokulmuş olmaları, ifa ettikleri hizmetlerin kendilerine verebileceği mevki ve haklardan istifade edebilmeleri için değil, fakat, görünüşe göre, hükümet kuvveti tarafından sıkıca kontrol ve nezaret altına alınabilmeleri içindi. Levasseur'e göre, loncalar sanat erbabı için bir esaret zinciri oldular ve devlet baskısı yapılan işin güçlüğü ve devletin buna olan ihtiyacı ile orantılı olarak arttı. Kısaca, Roma toplumunun normal teşkilâtı dışında bırakılan loncalar sonunda bir nevi esarete mahkûm edilmek için bu kadrolara sokulmuşlardır.

Halbuki loncaların ortaçağdaki durumları bambaşka idi. Loncalar tekrar meydana çıktıkları andan itibaren derhal devletin teşkilâtında pek büyük bir rol oynamaya namzet görünen bir sınıf halkın Tiers Etat veya burjuvazinin normal kadroları gibi bir mahiyet almışlardır. Gerçekten, uzun bir zaman burjuva ve esnaf tek bir sınıf teşkil ettiler. Levasseur diyor ki: "XIII. yüzyılda

burjuvazi munhasıran küçük sanat erbabından müteşekkildi. Hâkim ve hukukçu sınıfı ise ancak yeni meydana gelmeye başlamıştı. İlim adamları hâlâ rahipler sınıfına mensuptu. Arazi hemen kâmil en asılzadelerin elinde bulunduğundan irat sahiplerinin (rentiers) sayısı pek mahduttu. Aşağı tabakaya ancak atelye veya dükkânda çalışmak kalıyordu. Bu zümre nihayet sanat ve ticaret sayesinde bir mevki kazanabilmişti.”

Almanya’da da vaziyet aynı olmuştur. Burjuvazi şehir halkıdır. Almanya’da şehirler, bir Bey (Seigneur) tarafından, kendi arazisinin bir noktasında açılan daimi pazarların etrafında teşekkül etmiştir.

Dolayısıyla bu pazar yerlerinin çevresinde yerleşen ve daha sonra şehir halkını teşkil eden halk tamamıyla tüccar ve esnaftan müteşekkildir. Şehirler başlangıçtan itibaren ticari ve sınai faaliyet merkezleri olmuşlardır. Hristiyan cemiyetlerinin teşkil ettikleri şehir guruplarını diğer toplumların benzer guruplarından ayırdeden fark da budur. Bu iki halk kütlesi birbirinin o kadar aynı idi ki Mercatores veya Forenses ve Cives tâbirleri tıpkı villâ ve forum gibi müterafik idi. Esnaf teşkilâtı şu halde Avrupa burjuvazisinin ilk teşkilâtı olmuştu.

İlkin asılzadelere bağlı olan şehirler komünlerin kurulmasıyla bağılıklarından nasıl kurtulmuşlarsa, bu hareketten önce mevcut bulunan loncalar ve meslek gurupları da aynı zamanda belediye bünyesinin temelini teşkil etmişlerdir. Le’

vasseur'e göre hemen bütün komünlerde siyasi sistem ve hâkimlerin seçimi halkın esnaf teşekküllerine ayrılması esası üzerine kurulmuştur.

Çoğu zaman meslek gurupları itibariyle oy verilmekte ve lonca ve komünün şefleri aynı zamanda seçilmekte idi. Meselâ, Amiens'de esnaf-lar her yıl loncanın reisini seçmek için toplanır ve seçilen lonca reisleri de on iki belediye hâkimini tâyin ederlerdi. Belediye hâkimleri lonca reislerine üç namzet takdim eder ve bunlardan biri belediye reisi seçilirdi. Bazı şehirlerde seçim tarzı daha dolambaçlı idi. Fakat bütün siyasi veya belediye teşkilât, iş teşkilâtına sıkıca bağlı idi. Nasıl komün bir meslek gurupları topluluğu idiyse, her meslek gurupu da küçük ölçüde bir komün idi. Model lonca olup, komün kurumu onun büyütülmüş ve inkişaf ettirilmiş bir şekliydi.

Tekrar edelim: İlk meçhul olan, hor görülen ve siyasi teşekkül dışında kalan lonca, artık komünün esas unsuru olmuştu. Diğer taraftan bütün Avrupa toplumunun tarihinde komünün ne olduğu bilinmektedir. Komün, zamanla toplumun temel taşı olmuştu. Dolayısıyla, mademki komün bir loncalar topluluğudur ve lonca tipine göre kurulmuştur, şu halde beledî hareketten çıkan bütün siyasi sistemin temeli de işin sonunda lonca olmuştur. Roma'da kadro dışı olan lonca, toplumlarımızın temelini teşkil etmiştir. Zamanla loncanın itibar ve ehemmiyetinin de bâriz bir surette arttığı görülmektedir. İşte loncanın meydana kalkmaya mahkûm olduğunu ileri süren faraziye-

yi çürüten bir delil daha. Eğer loncalar tarih boyunca XVI. ve XVII. yüzyıllara kadar, gitgide, siyasi bünyenin en esaslı bir unsuru olmuşlarsa, bunların mevcudiyet sebeplerinin birdenbire ortadan kalkması pek az muhtemeldir. Tersine bu tarih verilerine dayanarak loncanın gelecekte geçmiştekinden daha hayati bir rol oynamaya namzet bulunduğunu tahmin etmek herhalde yerinde olur.

Yukarda ileri sürülen görüşler aynı zamanda loncaların niçin iki yüzyıla yakın bir zamandan beri çöküntüye doğru gittiğini yani kendisiyle yaşanan teşekküller seviyesine yükselmesine neyin engel olduğunu, muvaffak olabilmek için ne şekil alması gerektiğini tahmine imkân vermektedir. Loncanın ortaçağdaki kuruluş şeklinde komünün bütün teşkilâtıyla dayanış halinde olduğu ve bu iki kurumun birbirine pek yakın bulunduğu görülmüştür.

Bununla beraber, meslek birlikleri komünal bir karakter taşıdıkları müddetçe bu tesianütte hiçbir mahzur yoktur. Her küçük sanat erbabı ve tüccar umumiyetle kendisinin bulunduğu şehirde oturanlar ve pazar günleri etraftan gelenlerden başka müşteri bulmadığı müddetçe, esnaf loncaları, sırf mahallî olan teşkilâtıyla bütün ihtiyaçlara kâfi geldi.

Büyük sanayi doğduktan sonra ise iş değişti, zira, büyük sanayi mahiyeti icabı belediye kadrolarını aştı. Büyük sanayide merkezin şehirlerde bulunması da zaruri değildir. Ülkenin herhangi bir

noktasında, kırdaki olduğu kadar şehirde ve nüfus kalabalığının haricinde, ham maddelerini en iktisadi bir şekilde tedarik edebileceği ve en uzak noktalara kadar kolaylıkla inkişaf edebileceği bir yerde kurulabilir. Diğer taraftan bu sanayi her yerden müşteri bulabilir, faaliyet sahası da mahdud bir mıntakaya inhisar etmez. Loncalar gibi, sıkı sıkıya komüne bağlı bulunmuş olan bir kurumun, komünden bu kadar bağımsız olan bir sosyal faaliyet şekline düzen ve kadro vermesi imkânsızdır.

Büyük sanayi meydana çıktığı andan itibaren daima eski lonca rejiminin haricinde kaldı. Fakat bu sebepten dolayı her türlü kontrol ve kayıtlar dışında da kalmış değildi. Eskiden şehirde küçük sanat erbabı için loncanın oynadığı rolü, şimdi de büyük sanayide doğrudan doğruya devlet oynamaktadır. Devlet büyük fabrika ve imalâthanelere imtiyazlar verirken, onları kendi kontrolü altına alıyordu. Nitekim bu kurumlara kiralîyet fabrikaları (Manufactures Royales) adı verilmiş olması da buradan ileri gelmekteydi.

Devletin bu suretle olan doğrudan doğruya vesayeti, şüphesiz fabrikaların nadir oldukları ve az gelişmiş bulundukları müddetçe kabildi. Fakat, eski loncanın o zamanki vaziyeti ile sanayiın bu yeni şekline intibak edememesinden ve lonca disiplininin yerine devletin ancak bir zaman için tutunabilmesinden, bundan sonra her türlü disiplinin lüzumsuz ve yersiz olduğu neticesi değil, bilâkis. sadece eski loncanın, iktisadi hayatın bugünkü

şartları dahilinde rolünü ifaya devam edebilmesi için değişmesi lâzım geldiği neticesi çıkabilir. Mademki vukua gelen değişme sanayii mahallî ve beledî mahiyetten çıkararak kendisine millî bir karakter vermiştir, o halde şimdiye kadar söylenilenden, loncanın da aynı suretle değişmesi ve beledî bir kurum olmaktan çıkarak millî bir kurum olması icabettiği anlaşılmalıdır. XVII. ve XVIII. yüzyılların tecrübesi, nüfus sahalarının genişliği dolayısıyla, toplumun umumi menfaatlerini temsil eden büyük sanayie, beledî menfaatlere göre tanzim edilmiş bulunan bir lonca rejiminin tatbikına imkân olmadığını göstermiştir. Fakat diğer taraftan bu aynı tecrübeler girift faaliyetlerden terekküp eden iktisadi hayatın faydalı bir şekilde işleminin devlet tarafından tek başına tanzim ve kontrol edilemeyeceğini de ispat etmiştir.

Olaylardan alınan dersler loncanın başka bir mahiyet alması gerektiğini, yutulmaksızın devlete yaklaşmaya yani nispeten dar ve tâlî bir gurup olarak kalmakla beraber millîleşmeye mecbur olduğunu göstermiyor mu? Loncalar vaktinde istihale etmesini ve bu yeni ihtiyaçlara intibak etmesini bilmedi ve bunun için yıkıldı. Yeni doğmakta olan hayata uyamadı ve pek tabîî olarak hayat onu terk etti. Lonca böylece Devrimden önceki halini aldı ve sosyal bünyemizde ancak atalet kuvveti ile tutunabilen böyle ölü bir cevher ve yabancı bir cisim oldu. Bunun içindir ki zamanı gelince sosyal bünyemizden şiddetle dışarı atıldı. Fakat loncanın bizzat tatmin edemediği ihtiyaçlar

bu bünyeden atış keyfiyetiyle de karşılanmış olmadı. Bu sebepten yüz yıllık bir deneme ve acıklı tecrübelerle sadece daha nazik ve daha vahim bir hale gelen bu mesele önümüzde henüz halledilmemiş bir şekilde olduğu gibi durmaktadır. Fakat bununla beraber meselenin halli imkânsız görülmemektedir.

Filhakika, memleketin her tarafındaki muhtelif sanayiîni, tabiî benzeyiş ve yakınlıklarına göre muayyen ve sarîh kategoriler halinde toplandığını tasavvur ediniz. Böylece teşekkül eden gurupların başına seçilerek getirilmiş küçük bir parlâmentoya benziyen bir idare meclisi koyunuz. Bu meclis veya parlâmento, derecesi tesbit edilecek olan bir salâhiyetle, mesleği ilgilendiren meseleleri ve meselâ, işverenler ile alanlar arasındaki münasebetleri, çalışma şartlarını, gündelikleri, rakipler arasındaki münasebetler v.s. tanzim ve kontrol etmek iktidarına malik olsun. İşte lonca yeniden kurulmuş, büsbütün yeni bir şekilde tesis edilmiş olacaktır. Esasen gurupun umumi idaresine memur bu merkezî organın ihdasiyle diğer tâlî ve mahallî organların kendi kontrol ve tabiiyeti altında teşekkülü hiçbir suretle menedilmiş olmayacaktır. Tesis edilecek umumi kaideler bugün parlâmentoya tâbî bulunan il ve belediye meclislerinde olduğu gibi, daha mahallî bir karakter arz eden sanayi odaları vasıtasıyla memleketin muhtelif noktalarındaki çeşitli ihtiyaçlara uydurulabilir. Böylece ekonomik hayat çeşitliğinden bir şey kaybetmeksizin uzuvlanarak düzene girecek ve vu-

zuh kesbedecektir. Bu teşkilât, zaten millî hayatın diğer sahalarında tatbik edilen islâhatı iktisat âlemine sokmaktan başka bir şey yapmıyacaktır.

Eskiden mahallî bir karakter taşıyan ve ülkenin bir noktasından diğerine değişen âdetler, örfler ve siyasi idare gittikçe birleşmiş ve umumileşmiştir. Eski bağımsız teşekküller, mahkemeler, feodal veya beledî salâhiyetler zamanla teşekkül eden merkezî idarenin tâli ve tâbi organları olmuşlardır. İktisadi nizamın da aynı istikamet ve aynı şekilde değişmesi lâzım geldiği vârit değil midir? Başlangıçta mevcut olan mahallî ve beledî bir teşkilâtı; şimdi ise onun yerini alacak olan umumi bir teşkilâtsizlik ve anarşik bir vaziyet değil, fakat umumi, millî, birlik ve fakat girift bir teşkilâttir. Şüphesiz bu teşkilâtta da eski mahallî guruplar basit bir intikal ve tenevvü unsurları olarak yaşıyacaklardır.

Bu suretle lonca rejimi geçmişte kendisine isnat olunan diğer bir kusurdan, hareketsizlikten, kurtulmuş olacaktır. Loncanın ufku şehrin surleriyle çevrili kaldığı müddetçe, onun da tıpkı şehir gibi, kolayca gelenegın kölesi olması zaruri idi. Bu kadar dar bir gurupta hayat şartları çok değişmez. Alışkanlık, fertler üzerine frensiz bir kuvvet gibi tesir eder ve nihayet yeniliklerden bile ürkülür. Loncaların gelenekçiliği, görenek ve alışkanlığa bağlılığı sadece muhitin havasında esen ve aynı sebeplerden ileri gelen muhafazakârlığı aksettirmekte idi. Yalnız bu gelenekcilik kendini meydana getiren ve ilk devirlerde haklı gösteren

sebepler ortadan kalktıktan sonra da yaşadı. Memleketin bir birlik haline gelmesi ve bunun neticesi olarak büyük sanayiün meydana çıkması ufukları genişletti ve dolayısıyla ruhları yeni fikirlere olduğu kadar yeni arzulara da açtı. Yalnız o zamana kadar meçhul olan daha fazla konfor, daha eğlenceli bir yaşama ihtiyacı gibi yeni istekler doğmakla kalmadı, fakat zevkler de daha büyük bir çeşitlik ve süratli değişmeler göstermeye başladı. Halbuki loncalar zamana uyup değişmediklerinden ve eski âdetleri inatla muhafaza ettiklerinden bu yeni ihtiyaçlara cevap veremeyecek hale geldiler. Bu da herkesi loncanın aleyhine vaziyet almaya sevk eden bir sebep oldu.

Milli loncalar bu tehlikeye mâruz olmayacaklardır. Genişlikleri ve girift yapıları onları hareketsizliğe karşı koruyacaktır. Bunların yapısına birçok çeşitli unsurlar gireceğinden, değişmiyen bir yeknasaklık endişesi bahis konusu değildir. Böyle bir teşkilât ancak resmî istikrar ve muvazene gösterebilecek ve dolayısıyla aynı karakterde bulunan ve kesin, değişmez bir mahiyeti olmayıyan toplumun ahlâki muvazenesiyle tam bir intibak arz edebilecektir. Bu sahada o kadar çeşitli dimağlar faaliyetinde olacaklardır ki daima yeni tertiplerin düşünülmemesi ve ortaya atılmak üzere hazırlanmakta bulunmaması imkânsızdır. Büyük ve geniş guruplarda daimi ve sonsuz değişiklikler olacağından, Çin'de bile, bu gibi toplulukların âtil ve hareketsiz kalması asla vârit değildir.

İşte büyük sanayie yegâne uygun gelebilecek

lonca sisteminin esas prensipi bize böyle görünmektedir. Umumi hatları bu suretle gösterildikten sonra, burada bahsetmemize imkân bulunmayan diğer birçok tâli meseleler kalmaktadır. Bunların ancak en önemlilerine dokunalım.

İlkin loncanın mecburi olup olmayacağı ve fertlerin ona katılmak zorunda bulunup bulunmayacağı meselesi mevcuttur. Fakat bu mesele bence pek mahdut bir kıymet arz eder. Gerçekten, lonca rejimi kurulur kurulmaz, yalnız ve ayrı kalmak fert için o kadar büyük bir zaf eseri olacaktır ki, kendisi, hiç zorlanmadan lonca teşkilâtına kendiliğinden bağlanacaktır. Bir kolektif kuvvet bir defa teşekkül edince yalnız kalanları kendisine doğru çeker ve gurup dışındakiler yaşayamaz olurlar. Doğrusu burada bir mecburiyet koyumu bahis konusu olabilmesinden duyulan endişenin sebebi bir türlü anlaşılamamaktadır. Bugün her vatandaş mahallî bir idari teşekküle, bir komüne, merbut bulunmaya mecbur olduğu gibi, niçin aynı prensip “mesleğe” tatbik edilmesin? Kaldı ki fiiliyatta bahsedilen ıslahat en küçük siyasi birlik olarak coğrafi olan idari teşkilât yerine lonca veya meslekî teşekkülü koyacaktır.

Daha önemli bir mesele de iş verenler ile iş alanların lonca teşkilâtındaki karşılıklı hak ve vazifelerinin tahdididir. Her ikisinin de loncanın umumi faaliyetine bakacak mecliste temsil edilmeleri lâzım geldiği pek apaçık görünmektedir. Lonca vazifesini ancak her iki unsuru sinesinde toplamak suretiyle ifa edebilir. Bu iki gurup ara-

sındaki menfaat zıddiyeti hiç değilse bugün olduğu kadar bâriz kaldıkça teşkilâtın temelinde bir ayrılmanın zaruri olup olmadığı, iki sınıfın kendi temsilcilerini ayrı ayrı seçip seçmiyeceği ve bir ketime ile söylemek lâzım gelirse, temsilciler meclislerinin bağımsız iki gurup halinde teşkil edilip edilmeyeceği meselesi bahis konusu olacaktır.

Nihayet bütün bu teşkilâtın, merkezî idareye, yani devlete sarih bir şekilde bağlanması lâzım geldiği de bir hakikattir. Meslekî hukuk ve kanunlar ancak, meslek ahlâkının umumi ahlâk konusu içinde hususi bir kısım teşkil etmesi gibi, umumi hukuk ve kanunun bir nevi hususi tatbikatı olabilir. İktisadi hayatın bütün şekilleri arasında, daima böyle bir ortak nizamı tazammun eden ortak kuvvetler bulunacaktır. Bu ise hiçbir hususi gurupun eseri olamaz.

Yukarıda ancak loncaların şimdiki vazifelerinin neler olabileceğini kısaca gösterdik. Zira, bu teşkilâttan gelecekte beklenebilecek her türlü hizmetleri bugünden kestirmek imkânı yoktur. Bu itibarla ahlâkçının da, meslekî guruplara şimdiden verilebilecek vazifeleri göstermekle yetinmesi lâzımdır. İş mukaveleleri, ücret tevzii, iş yerleri sağlığı, çocuklar ve kadınların çalışmasına müteallik her türlü işler v. s. gibi muhtelif sanayi şubelerine göre ayrı ayrı mütalâa edilmesi icabeden ve devletin doğrudan doğruya el atmayacağı bütün bu çeşitli mevzuların teşriî kısımlariyle meşgul olabilirler. Emekli sandıkları, yardım sandıkları v. s. her türlü sosyal yardım sandıkları şimdiden muh-

telif vazifelerle haddinden fazla yüklü olan ve fertlerden pek uzakta bulunan devlete emanet edilemez. Nihayet hiçbir suretle mücerret kanun adamlarına emanet edilemeyecek olan iş ihtilâflarının halli, hususi mahkemelere lüzum gösterir ki bunların da tamamen bağımsız olarak hüküm verebilmeleri için bizzat sanayi şekilleri kadar değişen kural ve nizamlar koymak hakkına malik bulunmaları icabeder. İşte ıslah edilmesi ve yenileştirilmesi lâzım gelen loncalara bugünden verilebilecek olan esaslı vazifeler. Bu üç türlü vazifenin gayesi de bu üç teşekkül veya teşekkül gurupunu kendi aralarında birleştirmek olmalıdır. Bunlar pratik meseleler olup bu hususta yalnız tecrübelere dayanarak karar verilmelidir. Esas mesele sayısı ihtiyaca göre değişecek çeşitli meslek gurupları kurmak ve bunları yukarıda saydığımız işlerden bazılarıyla vazifelendirerek kendilerine bir mevcudiyet sebebi bahşetmektir.

Bu yeni düzen bir defa teşekkül edip de yaşamaya başlayınca kendiliğinden gelişecek, bunun nerede duracağını kimse kestiremeyecek, diğer ıslahata da ancak bu yola girildikten sonra faydalı bir şekilde başlanabilecektir. Hususiyle bir diğer ıslahatın bunun neticesinde kendiliğinden doğması da pek mümkündür. Mülkiyet rejiminde bazı yenilikler ve tadiller olacaksa, bunun neden ibaret bulunacağını söyleyebilecek kimseler "profesörler" değildir. Sosyal hayatın ne kadar girift olduğunu ve burada ne kadar birbirini çelen unsurların yer aldığını bilen bir kimse şüphesiz ki

ortada dolaşan formüllerin basitliğini de pekâlâ takdir eder. Bir gün gelip de üretme araçlarının mantıkan istihlâk maddelerinden ayrılacağı, eski mülkiyet hakkından bir şey kalmıyacağı, işveren vasfının tamamen kaybolacağı, verasetin lâğvedileceği gibi vaziyetlere varılacağı az muhtemeldir. Gelecek teşkilâtta bu muhtelif unsurlara ne yer verileceğini, geçmişten daima yaşıyacak olan kısmın ne mevki alacağını ve geleceğe ne hisse ayrılacağını şimdiden söyleyebilecek bir düşünür mevcut değildir. Varılacak şekil, olaylar ve tecrübenin baskısı altında ancak kendiliğinden hüsule gelebilecektir. Sınai ve ticari hayat teşkilâtlandırıldığı, yani muhtaç olduğu uzuvlar kendilerine verildiği zaman, bunlar diğer sosyal teşekküllerle temasa gelerek muhayyilenin şimdiden kestiremeyeceği büyük bir değişme kaynağı olacaktır.

Lonca rejimi böylece yalnız diğer ıslahatın ilk şartı olmakla kalmıyacak, fakat aynı zamanda diğer ıslahat da onun vasıtasıyla ve hattâ onun içinden doğacak ve kendisini yavaş yavaş yepeni bir şekilde kabul ettirecektir.

SON